

УДК 141.7:[27-337(437)]13/14"ЄР:27-878.4]
DOI: 10.30970/sls.2018.67.2781

ЧЕСЬКИЙ РЕФОРМАТОР ІЄРОНІМ ПРАЗЬКИЙ ТА ЙОГО ПОДОРОЖ У ЗАХІДНІ ЗЕМЛІ КИЇВСЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ

Вікторія ЛЮБАЩЕНКО

*Український католицький університет
вул. Свенціцького, 17, Львів, 79011
Кафедра церковної історії
e-mail: doc_lub@ukr.net*

У статті висвітлюються більш і менш відомі факти з життя Ієроніма Празького, розкривається його роль у формуванні богословської і суспільної думки чеської Реформації. З огляду на участь Ієроніма у міжнародній політиці короля Вацлава IV, з'ясовуються причини та обставини поїздки чеського реформатора у Литву і Русь. Автор доводить, що ця сторінка в історії раннього гусизму породжує чимало питань і потребує подальшого дослідження. Значна увага у статті приділена огляду джерел, давніх і сучасних наукових студій, що забезпечують всебічне розкриття постаті Ієроніма Празького.

Ключові слова: Реформація, гуситський рух, Ієронім Празький, Констанцький собор, Велике князівство Литовське.

З другої половини ХХ ст. світову історіографію збагатили чимало нових досліджень, присвячених Реформації, чільне місце серед яких посідають біографічні студії. Вони доповнили її персоналіями, які тривалий час перебували якби у тіні головних дійових осіб. Такою постаттю “другого плану” (Лаптева, 2005б) донедавна вважався чеський реформатор Ієронім Празький, який через “невиправдану байдужість до себе випав з уваги істориків багатьох поколінь” (Šmahel, 2015, s.82).

Загалом ім'я Ієроніма з Праги неодноразово згадується в архівних документах з історії гуситського руху, наукових і популярних виданнях, що висвітлюють церковні події у Східній Європі пізнього Середньовіччя. У них він представлений як палкий прихильник і популяризатор учення англійського богослова Джона Вікліфа, соратник найвідомішого представника ранньої Реформації Яна Гуса і ще один її мученик, страчений у Констанці. Попри те, що діяльність та ідейна спадщина останніх доволі відомі, історичні документи про Ієроніма значною мірою фрагментарні і не позбавлені таємниць.

Сучасні студії, присвячені Ієроніму, спираються на джерела XV ст., що були введені у науковий обіг німецько-австрійським істориком Карлом Гефлером (Geschichtschreiber, 1856, 1865), чеськими вченими Франтішком Палацьким (Palacký, 1845, 1868; Documenta, 1869) і Ярославом Голлом (Goll, 1878). Вони виокремили, насамперед, нарративні тексти – “Розповідь про магістра Ієроніма Празького, спаленого у Констанці в ім'я Христа”, атрибутовану бакалавру Празького університету Петеру з Младеновіц (Historické, 1931;

Петр, 1992), “Гуситську хроніку” празького писаря Лаврентія з Бржезової (Лаврентий, 1962; Vavřines, 1979), а також “Хроніку Констанцького собору”, написану його головним канцеляристом Ульріхом фон Рігенталем, в ілюстрованому виданні якої вміщено зображення арешту і прибуття на місце страти чеського реформатора (Richental, 1483, col.38v–39r; 2015). Інформацію про Ієроніма, хоча і доволі стисло, надав у XV ст. італійський гуманіст Енеа Сільвіо Пікколоміні, майбутній папа Пій II, у своїй “Історії Богемії”. В її 36-му розділі (“Про Яна Гуса та Ієроніма єресіархів на Констанцькому соборі спалених”) автор відзначив високі освіченість і моральність Ієроніма, мужність, з якою він прийняв мученицьку смерть, а також його зухвалість у поширенні “отрут” Джона Вікліфа (Aeneas, 1699, cols.53–56). Особливо важливими є матеріали судового процесу над Ієронімом у Відні (Klicman, 1898) і текст звинувачувального акту проти нього, виголошеного на Констанцькому соборі (Articuli, 1699). Окрему групу становлять епістолярні джерела, в яких розповідається про Ієроніма. Це – кілька послань Яна Гуса до друзів і до магістра Віденського університету Йоана Зибарта; звернення ректора Празького університету Міхала Чіжека з Маленіц до колег у Відні та відповідь на цей лист ректора Віденського університету; лист краківського єпископа Альберта (Войцеха) Ястршембеця до латинського антиохійського патріарха Вацлава Краліка з Буреніц (Palacký, 1845; Documenta, 1869; Послання, 1903; M. Jana Husi, 1920); лист італійського гуманіста Джанфранческо Поджо Браччоліні до Леонарда Бруні з Арещо з викладом промови Ієроніма на Констанцькому соборі (Poggi, 1869; Epištola, 1878; Поджо, 1963). Існує низка менш відомих архівних документів, де згадано про чеського реформатора його сучасниками і послідовниками, симпатиками й опонентами. Водночас, за визнанням дослідників, деякі з цих джерел потребують нового, неупередженого прочитання і потрактування.

Постать Ієроніма Празького як об’єкт наукового вивчення

Перші історичні студії, в яких приділено увагу чеському реформатору та його творам, побачили світ уже в XVI ст. (наприклад, Foxe, 1554; Flacii, 1556, 1558). У XIX–на початку XX ст. вийшли праці німецького богослова Людвіга Геллера (Heller, 1835), австрійського історика Йозефа фон Гельферта (Helfert, 1853), чеських істориків Гавела Жаланського (Žalanský, 1869.), Яна Хербена (Herben, 1883), Яна Путни (Putna, 1916), Яна Воборніка (Voborník, 1916). Згадували про Ієроніма у цей період німецькі, англійські, чеські дослідники гуситського руху та його богословської думки Август Неандер, Леопольд Круммель, Готгард Лехлер, Бернарда Червенка, Франтішек Палацький, Франтішек Бартош. У ранній гуситології Ієронім представлений як один із героїв чеського національно-культурного відродження, як борець за духовну свободу і навіть як предтеча, поряд з Джоном Вікліфом і Яном Гусом, протестантизму.

У середині XIX–на початку XX ст. постать Ієроніма Празького посіла значне місце у дослідженнях слов’янофілів Василя Єлагіна, Євгенія Новікова, Олександра Гільфердінга, Олександра Клеванова, Олексія Вертеловського, Антона Будиловича. Вони трактували гуситський рух як духовну і національну революцію, спрямовану проти Католицької Церкви та іноземного панування в Чехії, а також як вираження особливого слов’янського духу чехів, що прагнули відновлення кирило-мефодіївської традиції своєї давньої Церкви. Ці автори намагались виявити в чеській Реформації якийсь “схизматичний відтінок” (И. П. [Пальмов], 1905, с.347), певні ідейні риси, які свідчили б про відвернення гуситів від Західної Церкви в бік православного слов’янства. Опираючись на пізніші контакти гуситів з Константинополем, слов’янофіли доводили прихильність Яна Гуса та його однодумців до Східної Церкви. І саме Ієронім Празький, який, за актами Констанцького собору, у 1413 р. відвідав західні землі Київської митрополії і взяв

участь у православному богослужінні, був визнаний ключовою постаттю, що мала підтвердити проправославний вектор чеської Реформації (див.: Лаптева, 1970; 1978; 2005а). З ім'ям Ієроніма пов'язували також звернення гуситів до причащення Святими дарами під двома видами, що їх, на відміну від католицького Заходу, зберегли православні і що взяв до уваги під час своєї подорожі у Литву і Русь чеський гуманіст. З огляду на це, С. Новіков назвав Ієроніма “одним із передвісників греко-східного начала у Чехії” (Новіков, 1859, с.17); А. Будилович у статті з промовистим заголовком “Чи не був православною людиною Ієронім Празький?” підніс реформатора до рівня “істинного і гласного сповідника православ'я” (Будилович, 1870, с.699).

Тезу про прихильність діячів раннього гусизму до Східної Церкви критично сприйняли чеські – Я. Голл, Ф. Палацький (Palacký, 1868; 2002), Йозеф Калоусек (Kalousek, 1882) і російські – Павел Васильєв, Анатолій Спасський, Іван Пальмов (1888; 1916) – славісти. Вони не вважали переконливим те, що чеський релігійний рух був проявом “давнього православного передання” і “особливої слов'янської взаємності”. Ф. Палацький та І. Пальмов навели чимало історичних даних, які свідчили, що практика подавання чаші мирянам існувала в різних католицьких регіонах у XIII–XIV ст. і не була новою для чехів; що вже в останній чверті XIV ст. чеські реформатори (Ян Міліч з Кромержижа, Матей з Янова) пропагували її, а Якубек зі Стршибро у 1410-х роках використовував її у служінні (ці факти повністю доведені сучасною гуситологією). Антон Флоровський, досліджуючи контакти між гуситами і православними та поїздки Ієроніма у Литву і Русь, також не виявив достатніх доказів ідейного впливу православ'я на чеську Реформацію. Натомість, він звернув увагу на антигуситські тексти, створені у XV–XVI ст. православними “Західної Русі”. На думку А. Флоровського, зближення гуситів з Константинополем у середині XV ст. можна пояснити їх пошуками політичного союзу та військової підтримки у протистоянні з імперською владою і римською курією (Флоровський, 1935, с.368–370, 410–412). Втім, чимало сучасних російських істориків надалі дотримується думки про особливу прихильність Яна Гуса та Ієроніма Празького до православ'я та інтерпретує спроби проведення церковних реформ у Чехії як прагнення гуситів до унії з Православною Церквою (наприклад, Корнилов, 1999, с.102).

У другій половині XX ст. спостерігається черговий прояв інтересу до Ієроніма, зумовлений зародженням нових концептуальних підходів у трактуванні ранньої Реформації як реформи Католицької Церкви. У славистиці цього періоду, зокрема у пізніх працях Ф. Бартоша, образ чеського гуманіста почав набувати більшої фактологічної конкретики, яка ґрунтувалась на ретельному вивченні історичних джерел (Bartoš, 1956, 1961; Bartoš, Spunar, 1965). Погляд на чеського реформатора зазнав історико-культурної контекстуалізації через осмислення гусизму у загальноєвропейських церковно-політичних процесах, що запропонували англійський історик Роберт Беттс і чех Йозеф Пілни (Betts, 1969; Pílný, 1974).

І все ж справжнім проривом у вивченні постаті Ієроніма стали праці чеського медієвіста Франтішка Шмахела, який після своєї першої праці (Šmahel, 1966) і багатьох статей опублікував об'ємну монографію (Šmahel, 2010), визнану в історіографії фундаментальною. На неї покликаються сучасні автори, які слідом за Ф. Шмахелом приділяють виняткову увагу Ієроніму – це насамперед Ота Павлічек (Pavlíček, 2014a; Jeroným, 2018), Томас Фудж (Fudge, 2016), Мартін Хадіма, Їржі Крутіна, Петр Чорней (Čornej, 2016). За редакцією Ф. Шмахела і Габрієла Сілагі побачила світ перша антологія творів і листів Ієроніма Празького, а також документів, в яких відображено його діяльність (Magistri, 2010). Збагачене науковим апаратом і критичними коментарями, видання уможливило серйозне вивчення богословської, полемічної, епістолярної спадщини чеського гуманіста. У

переддень 600-ліття трагічної загибелі Ієроніма було опубліковано чимало журнальних статей і кілька наукових збірок (зокрема Jeroným, 2016; Jeroným, 2018)¹, щоправда, переважно у Чехії. Вони пожвавили інтерес до реформатора: сьогодні йому присвячують виставки і тематичні вечори, літературні і мистецькі твори, документальні і художні фільми.

В Україні звернення до постаті Ієроніма Празького обмежується переважно другою половиною XIX–початком XX ст. Ідеться про кілька публікацій викладачів Київського університету Василя Більбасова, Антона Будиловича, Олексія Вертеловського², а також розвідку Михайла Грушевського про чеський релігійно-культурний рух, в якій приділена увага чеському реформатору – її тези відтворені на сторінках сучасних популярних текстів і підручників. Окремі дослідження, присвячені Ієроніму, в сучасній українській науці наразі відсутні.

Ієронім Празький в історії чеської Реформації

Попри те, що біографія чеського гуманіста надалі “вкрита павутиною гіпотез” (Šmahel, 2010, s.107), чимало фактів з його життя вже доведені. Так, відомо, що Ієронім народився між 1378–1380 рр. у передмісті Праги в родині міщан. Навчався у Празькому університеті, де проявив себе як здібний і наполегливий студент: у 1398 р. на конкурсі дипломних робіт зайняв друге місце і здобув ступінь бакалавра мистецтв. Однак на цьому не зупинився: прагнучи розширювати свої знання, майбутній реформатор мріяв про закордонні студії.

Завдяки стипендії, яку запровадив для молодих чехів канонік капітули св. Вітта у Празі Войтех Ранкув з Єжова, та протекції свого вчителя Яна Гуса, у 1399 р. Ієронім вирушив на навчання до Оксфорда. На той час у Чехії набули визнання ідеї англійського філософа Джона Вікліфа, тож Ієронім мав намір опанувати його науку. В Англії спудей копіював рукописи Вікліфа, а повернувшись у 1401 р. додому, привіз “Діалог”, “Триалог” і деякі інші тексти англійця, які Ян Гус переклав чеською мовою (Herold, 1985; 1996, pp.25–37). Вивчення творів Вікліфа й особливо їх популяризація були вельми небезпечними: у 1377 р. папа римський Григорій XI визнав значну частину його тез еретичними, і лондонський єпископат наклав судову заборону на поширення творів Вікліфа. 1406 р. папа Григорій XII нагадав про це чеському єпископату і вимагав спалення еретичних книжок. Власне, завдяки чеським гуманістам частина наукової спадщини англійського реформатора була збережена.

1404 р. Ієронім поїхав на навчання у Париж, де через рік захистив диплом магістра мистецтв. На університетському диспуті (виступ на ньому був обов'язковим для здобувачів наукового ступеня) у присутності ректора Сорбонни, відомого богослова Жана Жерсона, Ієронім визнав правдивість багатьох ідей Вікліфа, що суперечили поглядам деяких шанованих отців Церкви. Його виступ спричинив скандал і позов проти нього паризької професури. Щоправда, Ієронім зумів уникнути суду, нагально залишивши Париж. 1406 р. він приїхав у Гайдельберзький університет³, де захистив другий диплом магістра. Але і тут після інтелектуального турніру, що тривав чотири дні, привернувши до себе увагу багатьох слухачів і навіть пересічних городян (з чехом сперечалося п'ять диспутантів), Ієронім набув нових опонентів; вормський єпископ зажадав від нього пояснень, а ректор Йоханес Лагенатор взагалі на певний час

¹ І, наприклад, в ювілейних ілюстрованих буклет-виданнях, див. Hoeren, Humpert, 2016.

² Огляд їхнього внеску у ранню гуситологію див: Лиман, 2015.

³ На думку О. Павлічека, Ієронім спочатку студіював у Кельні, потім – у Гайдельберзі (Pavlíček, 2007, pp.57–58).

заборонив диспути. Наступним на шляху до знань став університет у Кельні, де Ієронім захистив третій диплом магістра. І знову виступив на чергових дебатах, спричинивши нові розслідування⁴. У тому ж 1406 р., аби уникнути публічного відречення від своїх поглядів, Ієронім повернувся до Празького університету. Тут після диспуту з колишнім ректором, каноніком Блажеєм Влком, і захисту четвертого диплому Ієронім посів посаду магістра факультету Artes Liberales з правом викладання граматики і риторики (Šmahel, 2010, s.36).

У рідному місті він знайшов багатьох однодумців і став членом гуртка чеських гуманістів, до якого входили Станіслав із Зноймо, Штепан з Паліч, Матей з Кнін, Павел з Праги, Прокоп з Пльзень. Попри попереджувальні листи від богословів з Франції і Німеччини, колеги підтримали Ієроніма в його поглядах. Очоловав гурток магістр і проповідник у Віфлеємській каплиці Ян Гус, він також сприйняв деякі ідеї Джона Вікліфа, які використовував у своїй полеміці та богословських працях. Завдяки лекціям і виступам на диспутах, Ієронім невдовзі став одним із лідерів чеської громади в університеті, популярним серед молоді і мешканців Праги.

На початку XV ст. Празький університет, заснований у 1348 р. імператором Карлом IV, був уже відомим освітнім центром. Високим рівнем відзначався його факультет вільних мистецтв, на якому, крім семи базових дисциплін, викладали метафізику, етику, політику, економіку. На богословському факультеті підготовка майбутніх теологів ґрунтувалася на творах отців Церкви, насамперед св. Томи Аквінського, який розробив систему християнського аристотелізму, та св. Августина, вчення якого було християнізацією платонізму. Обидві філософські системи компонували католицьку схоластику і водночас стимулювали богословські суперечки, насамперед між номіналістами і реалістами. У XIII ст. загального визнання на Заході набув поміркований реалізм св. Томи. У XIV ст. його почав витісняти номіналізм, який запанував в університетах Франції і Німеччини. На початку XV ст. він набув популярності у Чехії – головню серед іноземних педагогів, які навчали за підручниками аристотелістів Жана Бурідана, Альберта Саксонського, Марсілія Інгенського (Šmahel, 2007; Kadlec, 2001).

За прикладом Сорбонни, викладачі і студенти Карлового університету були поділені на чотири нації: перші три становили англійці, скандинави, саксонці, баварці, австрійці, сілезці, поляки – вони розмовляли переважно німецькою мовою, мали привілеї і підтримку латинських прелатів; до четвертої були віднесені чеськомовні громадяни Богемії і Моравії, обмежені у правах на самоврядування. Незадоволені таким статусом, чехи прагнули посісти провідне місце в університеті. Це призвело до протистояння її лідерів із іноземцями та їх лобістами у празькому єпископаті, а також до загострення богословських суперечок. Чимало чеських гуманістів надали перевагу філософії реалізму, ставши опонентами номіналістів. Джон Вікліф був одним із найвідоміших реалістів, і цим пояснюється звернення до його творів Гуса та Ієроніма. Філософія реалізму стала своєрідним ідейним оформленням боротьби ранніх гуситів проти іноземного світського і церковного засилля у Чехії. Теоретичне протистояння двох схоластичних учень набуло у ній політичного забарвлення. Та особливе значення в історії чеської Реформації мали ті ідеї Вікліфа, які підточували теоретичний фундамент Католицької Церкви.

⁴ Про перебування Ієроніма у закордонних університетах, зміст його виступів і дискусій опонентів див. Kaluza, 1985, 1997; Herold, 1989, 1995; Šmahel, 2007a, 2007b.

Ієронім став активним учасником боротьби викладачів і студентів за привілеї чехів, яка вийшла за стіни університету, повернувши на свій бік патріотично налаштованих городян, шляхтичів, священників. У 1408 р. Ієронім підтримав на диспуті Гусового учня Матея з Кніна, який виступив проти заборони творів Вікліфа і за право чехів на вільну думку. Особливо популярною стала “вогняна промова” (Šmahel, 2007, p.264) на захист вільних мистецтв, виголошена Ієронімом перед університетською радою, членами магістрату, делегацією з Брабанту і німецьким князем Енгельбертом I Нассауським. У ній чеський гуманіст публічно визнав, “що читав і вивчав книги майстра Джона Вікліфа [...] і пізнав у них живу істину та багато доброго”. Ієронім закликав слухачів до перевірки Христової істини змістом Біблії, правда якої “ніколи не знеціниться, бо вища за всі забобони”, і наголошував, що “Церква довірила Святе Письмо докторам, які повинні тлумачити і відкривати його зміст, аби кожний міг зрозуміти написане” (Jeroným, 1963, s.214, 215–216).

Промова чеського гуманіста мала виразне патріотичне звучання. Він викривав світських і церковних опонентів чеської нації, звеличував чеських володарів, які шанували Божий Закон і рідну мову. Ієронім запевняв: чехи завжди були вірні Христовій істині, і звернення до поглядів Вікліфа не робить їх еретиками. “Згідно з давнім прислів'ям, жоден справжній чех не може бути еретиком – події з прадавніх часів і нині підтверджують його правдивість”. А отже, “не віримо скорботним і злим брехунам”, які хочуть заплямувати добре ім'я чеха та “зневажають представників нашої святої нації” (Jeroným, 1963, s.212, 213). У своїй промові Ієронім дякував королю Вацлаву IV, якого чехи шанували за підтримку Яна Гуса і відстоювання суверенітету світської влади на землях Чеської корони. При цьому поняття чеської нації Празького університету Ієронім поширив на все населення країни.

Натхненна цієї промовою, чеська корпорація університету в січні 1409 р. направила делегацію до резиденції короля у містечку Кутна Гора, аби заручитися підтримкою Вацлава. Через хворобу Яна Гуса делегацію очолили Ієронім і правознавець Ян з Ясеніц, які звернулися з відозвою про надання чехам більших прав до членів королівської ради. Історики вважають, що саме під впливом цієї ініціативи король Вацлав підписав текст Кутногорського декрету і передав його делегатам. Як стверджує Т. Фудж, Ієронім виконав вирішальну роль у цих подіях (Fudge, 2016, p.103). Згідно з декретом, чехи в університеті отримали три голоси з чотирьох і фактично почали управляти закладом. Документ надавав їм привілеї у “всіх обговореннях, судах, рішеннях, виборах, будь-яких діях і провадженнях”⁵. Декрет істотно вплинув на піднесення національної і громадянської свідомості у Чехії. Цього ж 1409 р. Ян Гус удруге став ректором університету, після свого першого обрання на цю посаду в 1402–1403 рр. Іноземна більшість закладу висловила протест і заявила про виїзд із Праги, однак король, підтриманий частиною чеського дворянства, не змінив свого рішення.

Після цієї події Ієронім набув слави не лише “нонконформістського інтелектуала” (Šmahel, 2010, s.89), вченого і полеміста, а й борця, здатного відстоювати свої ідеали. Він став найближчим соратником Яна Гуса в його викритті моральних вад духовенства і корупції у церковній владі, у проголошенні важливості реформ, які піднімуть авторитет Церкви. Критикуючи її служителів, Ієронім зазвичай діяв публічно, запалюючи студентів і городян. Коли празький архієпископ Збинец Заїц з Газенбурга заборонив читати книги Джона Вікліфа, видавши декрет про їх спалення, і фактично розгорнув кампанію проти Гуса, Ієронім організував написання пасквілів на Збинека,

⁵ Текст документа див.: Dekret, 1909; Кутногорский декрет, 1973. Аналіз документа: Doležalová, 2009.

проведення маніфестацій і вуличних співів, в яких висміював чеський єпископат.

Ієронім рішуче підтримав протест Яна Гуса проти продажу індульгенцій, оголошеного буллою антипапи Йоана XXIII для хрестового походу проти неаполітанського короля. На диспуті в університеті з приводу цієї події Ієронім виголосив чергову палку промову, в якій критику папської булли переніс на самого папу, звинувативши його у злочинах проти Церкви. Ієронім наполягав на зверненні університету до Празького магістрату з вимогою заборони продажу індульгенцій, намагався чинити опір папським посланцям. Деякі ченці скаржились, що він відбирав у них скриньки з грамотами і викидав їх у Влтаву; домініканці Бенеш із Младо-Болеслава та Мікулаш заявляли про фізичне насильство над ними з боку Ієроніма (Hardt, 1699, 4, cols.641–642; Fudge, 2016, pp.150–151).

Все це свідчить про те, що чеський реформатор став організатором протестних акцій, спрямованих проти зловживань церковної влади, і сам брав у них діяльну участь, поводячи себе інколи провокативно⁶. Підбадьорені сміливістю свого викладача, студенти у 1412 р. провели маскарадну ходу вулицями Праги, в якій збирачі грошей були представлені у вигляді непристойних жінок. Пройшовши галасливим натовпом повз королівський палац і будинок архієпископа, демонстранти на Карловій площі привселюдно спалили папську буллу. За таке блюзнірство трьох студентів було заарештовано і страчено. У відповідь на це Ієронім організував масовий хресний хід і домігся відспівування мучеників у Віфлеємській каплиці. Поведінка Ієроніма та його однодумців посилювала антиклерикальні настрої пражан і поглиблювала конфронтацію між прихильниками і противниками церковних реформ. Архієпископ наклав на нього ряд обмежень, внаслідок чого після від'їзду з Праги Яна Гуса Ієронім був змушений залишити університет. Подорожуючи Чехією, він продовжував публічні виступи з критикою папської булли, зірвавши, наприклад, продаж індульгенцій у містечку Інджихув-Градец.

Протистояння Ієроніма з празьким єпископатом набувало вільнодумного виразу. У деяких полемічних текстах, створених критиками гуситів, його ім'я згадується серед радикальних городян, які нищили церковні зображення, розп'яття, християнські реліквії. До цих іконоборців приєдналися рядові клірики, які своєю незгодою з церковною владою виражали відмовою від священницького облачення і вилученням з храмів предметів культу (Fudge, 2016, pp.142–143, 150–155). Опоненти називали Ієроніма натхненником іконоборців та еретиків (Šmahel, 2010, s.54)⁷, хоча факт його участі в іконоборчих акціях не доведений. Т. Фудж, аналізуючи історичні джерела, наводить кілька прикладів негативного ставлення чеського гуманіста до церковних реліквій, його виступи проти торгівлі мощами святих. У кармелітському храмі Діви Марії Сніжної у Празі Ієронім навіть заарештував трьох ченців як “компанію облудників і крадіїв” за те, що вони вимагали платню від парафіян за прикладання до мощей. Ієронім також цілком поділяв обурення Яна Гуса надмірним убранством церков, пишністю католицького культу, зловживанням релігійними святинями, що, на думку реформаторів, заступало духовну сутність християнства.

⁶ Відправившись до Вацлава IV з відозвою про заборону продажу індульгенцій, Ієронім прибув у королівський замок Жебрак на віслоку, босоніж, у лахмітті і з довгою бородою. Король відмовився прийняти звернення, однак поблажливо поставився до витівки насмішника.

⁷ Віденський канонік і представник австрійського князя Альбрехта V Габсбурга на Констанцькому соборі, доктор богослов'я Ніколаус з Дінкельсбюля, виступаючи у 1416 р. з промовою на соборі, зазначав: саме Ієронім відповідальний за підбурювання до повстання у Богемії, яке призвело до руйнівних наслідків у Церкві, цей бунтівник зумів поширити “небезпечну доктрину” від одного кінця Європи до другого (Hardt, 1699, 3, cols.54–63).

Славу запального диспутанта, безкомпромісного оратора і небезпечного вільнодумця Ієронім здобув також під час своїх зарубіжних виступів. Він був типовим у Середньовіччі мандрівним ученим, який мріяв популяризувати ідеї празьких гуманістів в академічних та інтелектуальних середовищах Європи. Архівні документи розповідають про його гучний виступ у Буді в 1410 р. перед світською та церковною елітою, на якому був присутній угорський король – майбутній імператор Сигізмунд I. У цьому виступі Ієронім розкривав погляди Джона Вікліфа та Яна Гуса на Церкву, що не сподобалося латинському священству: чеський мислитель доводив, що Церква настільки погрузла у гріхах, що її реформуванням має зайнятися світська влада. Обурений нахабністю промовця, естергомський єпископ наказав його заарештувати. Сигізмунд, знаючи про симпатію до празьких гуманістів свого брата, чеського короля Вацлава, погодився помилувати вільнодумця.

Вкотре знехтувавши безпекою, Ієронім цього ж року вирушив до Відня з метою виступити тут перед викладачами університету, яких він сподівався переконати у правоті своїх поглядів. На диспут прибуло чимало його супротивників – богословів із Франції, Німеччини, Угорщини, Чехії. Їхня дискусія перетворилась у справжнє протистояння, на якому празький магістр поведився зухвало і необачно, чим спровокував проти себе гнів багатьох присутніх, які звернулись зі скаргою у канцелярію віденського архієпископа. Після ретельного розслідування висловів Ієроніма церковний суд за участю прелатів, каноністів і викладачів визнав вільнодумця винним у сповіданні еретичних ідей⁸. Попри публічне спростування Ієронімом статей звинувачення (деякі з них таки були визнані недійсними: наприклад, заперечення ним трансубстанції⁹), суд постановив відлучити його від Церкви¹⁰. Вважаючи таке рішення упередженим, чеський гуманіст виїхав з Відня ще до офіційного оголошення вироку. Додому він повернувся з репутацією вічного порушника спокою в усій Європі (Fudge, 2016, p.27).

Бунтівним характером, радикалізмом, сміливістю у проголошенні власних переконань Ієронім контрастував з м'яким і врівноваженим Яном Гусом, який у своїх листах називав його любим братом. Дослідники постійно порівнюють їх, віддаючи Ієроніму першість у здібностях, освіченості, красномовстві. Під час гри у шахи Ієронім завжди вигравав у свого вчителя, і той цим дуже переймався. Мав Ієронім і хист поета – його чеськомовні вірші і пісні співали по всій Чехії (Fudge, 1998; Perett, 2011). Своєю промовою на захист вільних мистецтв він підтримав Гуса у проповідуванні рідною мовою. На відміну від Гуса, який, попри критику церковних зловживань та інституту папства, завжди пам'ятав свій священницький обов'язок, Ієронім священником не був (з 1402 р. виконував обов'язки аколита – церковного читця в бенедиктинському монастирі Бржевнов у передмісті Праги), тому поведився більш незалежно. Порушуючи церковні канони, він навіть виступав з проповідями під час подорожей і закликав мирян самим проводити релігійні свята, ставлячи під сумнів виняткові привілеї на це

⁸ Ієронім був звинувачений у сповіданні 45 тез Джона Вікліфа, оголошених Церквою еретичними, у визнанні останнього святим, у запереченні авторитету Біблії через заклики до її дослідження, у незаконному проповідуванні і поширенні пасквілів на празького архієпископа, у порушенні даної йому клятви припинити виступи, які паплюжили єпископат і збуджували народні хвилювання, а також у зухвалій поведінці під час виступів у різних університетах. Рішення віденського суду стало, фактично, основою вироку, винесеного згодом Ієроніму на Констанцькому соборі.

⁹ Трансубстанція (лат. *trans* – через і *substantia* – сутність) – католицьке вчення, за яким хліб і вино під час таїнства Євхаристії перетворюються у Тіло і Кров Христові (видимі субстанції – у невидимі).

¹⁰ Про виступ Ієроніма у Відні і процес над ним див.: Klicman, 1898; Strnad, 1994.

кліриків. Своєю поведінкою вільнодумець повставав проти архаїчних церемоній, наполягав на їх спрощенні, а також на активній участі мирян у церковному житті (Fudge, 2016, pp.154–155). Сучасники описують Ієроніма як людину фізично сильну і запальну; він міг цілими днями дискутувати, водночас був легкої вдачі і товариським. Гус до своєї трагічної загибелі не залишав рідної Чехії, а невтомний вагант Ієронім об'їздив пів Європи. Він був типовим представником пізнього Ренесансу, пасіонарієм, який гуманістичні переконання і право на свободу думки вкладав у практичні дії.

Своїми сміливими виступами Ієронім нажив багатьох ворогів. І це відіграло фатальну роль під час суду, яким закінчилась його остання подорож у німецьке містечко Констанц. У 1414 р. тут розпочався церковний собор, що мав розв'язати проблеми релігійні (боротьба з ересями, подолання Західної схизми, інституційні реформи Церкви) і політичні (вирішення територіальних суперечок). Для захисту своїх переконань на собор приїхав Ян Гус, однак, попри охоронну грамоту короля Сигізмунда, що гарантувала недоторканість, був заарештований інквізицією. Дізнавшись про це, Ієронім поспішив на допомогу своєму вчителю; прибувши у місто таємно, він написав листи Сигізмунду з проханням надати охоронну грамоту, а також отцям собору – з дозволом на виступ для виправдання Гуса. Не отримавши відповіді, Ієронім вирішив повернутися до Чехії, але дорогою був схоплений. Майже рік його утримували в кайданах у в'язниці, піддаючи моральним і фізичним тортурам. І чеський гуманіст пішов на поступки інквізиції: визнав помилковість своїх поглядів і справедливість засудження ересей Джона Вікліфа та Яна Гуса. Таким сумнівним вчинком Ієронім домогся публічного виступу на соборі. Але у своїй промові відмовився від попереднього відречення і “почав вихвалити Яна Гуса [...], називати [...] його святим”, доводив, що Гус, як і він сам, “виступав не проти положень Божої Церкви, а проти зловживань духовенства”. Секретар римської курії, італійський гуманіст Поджо Брачолліні, переказуючи зміст цього виступу, висловив захоплення переконливістю Ієроніма, його “вченістю, всебічними знаннями, ораторськими здібностями, чарівністю мови і дотепністю відповідей”, попри те, що “натовп переривав його викриками і галасом”. Вражений сміливістю чеського реформатора у ствердженні права християнина на власну думку і пошук істини¹¹, Брачолліні констатував: “Якщо він дійсно щиро вірив у те, що промовляли його уста, то не було не тільки справедливої підстави для смертного вироку, а навіть приводу для найменшого звинувачення [...]. Ось муж, гідний вічної пам'яті людей” (Поджо, 1963, с.93–94, 97–98).

За перебігом судових процесів над Гусом та Ієронімом стежила ціла Чехія. Після кожної сесії їхні друзі перекладали зміст промов на соборі, готуючи апеляції. Але численні звернення у Констанц з метою виправдання бранців виявилися марними. Жорстока розправа з реформаторами обурила населення Чехії і призвела до радикалізації гуситського руху.

Чеська православна Церква ініціює визнання Яна Гуса та Ієроніма Празького святими. Чехи завжди вважали їх не лише мучениками, а й справжніми святими, подвижниками рідної Церкви. Таке розуміння відтворене у багатьох зображеннях реформаторів. На гуситському вівтарі в Церкві св. Хреста у Хрудіні, датованому початком XV ст. і присвяченому Христовому Воскресінню, представлено чотирьох героїв чеського народу

¹¹ Адже “у давні часи найбільш учені і святі отці часто розходились у думках стосовно питань віри і сперечалися між собою, при цьому вони не прагнули [...] зашкодити вірі, а тільки того, щоби розкрити істину [...]. Наприклад, Августин та Ієронім [ідеться про отця Західної Церкви Ієроніма Стридонського] захищали думки не лише різні, а й прямо протилежні, однак ніхто не запідозрював їх у ересі” (Поджо, 1963, с.97).

в ореолі святості: Яна Гуса та Ієроніма Празького, охоронця кирило-мефодіївської традиції чеської Церкви Прокопа Сазавського, який міцно тримає у руках диявола, та князя Вацлава з євхаристійною чашею, що запровадив християнство в Чехії. Композиція сповнена глибокого символізму: Ян Гус та Ієронім Празький поставлені тут поряд з духовними патронами Чехії. Оскільки ж вітвар стосується теми Воскресіння і потойбічного життя, реформатори набувають значення заступників чехів на останньому суді¹².

Ієронім Празький – мислитель і гуситський посланець

Ієронім не отримав богословської освіти, однак, як визнано у зверненні Празького сейму від 1415 р. до Констанцького собору на захист реформаторів, був “високошанованим магістром, красномовним мужем і великим філософом” (Cochlaeus, 1548, col.183). Факультет вільних наук у Празі, дійсно, давав глибокі знання з філософії, яка у середні віки була “будівельним матеріалом” для багатьох богословських ідей і доктринальних понять. Сприймавши філософію реалізму, Ієронім прагнув поглибити вчення про універсалії (або загальні поняття) – головне у схоластичних суперечках між реалістами і номіналістами. Цей спір мав дати відповідь на питання, чи існують загальні поняття реально як і видимі речі, чи вони є лише назвами (ноуменами) видимого, а отже, існують не у матеріальному світі, а у нашому розумі. Реалісти керувалися вченням Платона про вищі – божественні – ідеї, які породжують нижчий світ, матеріальні предмети, і тяжіли до богослов'я св. Августина. І саме Джон Вікліф використав вчення Платона і св. Августина для критики важливих католицьких догматів (Kennu, 1986). Через це більшість поглядів англійця було прийнято Церквою як ересь, а прихильність до них – як виклик Церкві. Насправді Ієронім, як і більшість реалістів, не виступав проти Церкви, навпаки, він мріяв про її духовне і моральне відродження. І не в усьому погоджувався з Вікліфом (наприклад, заперечував його ідею реманенції¹³), а у своїх текстах спирався на авторитет багатьох отців Західної Церкви.

Богословська спадщина Ієроніма Празького порівняно недавно стала об'єктом уваги дослідників¹⁴. Ще на початку ХХ ст. стараннями католицьких богословів Августина Неймана та Яна Седлака побачили світ три латиномовні трактати чеського гуманіста (Jeronym, 1915a; 1915b; Jerome, 1924), а у 1960-х роках – текст його виступу на захист вільних наук (Jeronym, 1963) і повний реєстр праць Яна Гуса та Ієроніма Празького за редакцією Ф. Бартоша і Павела Спунара (Bartoš, Spunar, 1965). До антології 2010 р. увійшло ще шість філософських текстів Ієроніма (зокрема, “Про загальні істини”, “Про подвійну форму універсалій”, “Про світ архетипів”), промова на захист вільних наук, малюнок з геометричним зображенням Святої Трійці й авторськими приписками до нього, відомий як “Щит християнської віри”, або “Щит Трійці”¹⁵, а також чотири листи, написані ним у 1410–1415 рр.¹⁶.

¹² Найбільша колекція ікон, малюнків і гравюр, на яких Гус та Ієронім зображені як священномученики, зберігається в Гуситському музеї міста Табор у Чехії.

¹³ Відповідно до ідеї реманенції (лат. *remaneo* – залишатися, зберігатися), Євхаристія є синтезом надприродного і природного, тому під час таїнства природна субстанція хліба і вина зберігається у незмінному вигляді, а Тіло і Кров Христові споживаються у духовному, сакраментальному сенсі.

¹⁴ Найповніше про науковий внесок Ієроніма у філософію реалізму див.: Pavlíček, 2011; 2013; 2014a; 2017.

¹⁵ Малюнок відтворено в антології Ієроніма Празького, вміщено на титульній сторінці збірки статей, присвячених гуманісту, проаналізовано у багатьох публікаціях, див.: Magistri, 2010, pp.194–198; Šmahel, 2000; 2003; Pavlíček, 2014b та ін.

¹⁶ До друзів з Єрусалимського коледжу у Празі, де Ієронім проживав під час навчання; до баварського каноніка з Пассау Андреаса Грілленберга, який брав участь у судовій справі проти реформатора у Відні; до

Дослідників зацікавило графічне зображення “Щит Трійці”, яке у середньовічних дискусіях використовувалось як ілюстрація для пояснення *Filioque*¹⁷. На думку О. Павлічека, чеський мислитель звернувся до малюнка під впливом трактату Джона Вікліфа “Про універсалії” (Pavlíček, 2014, s.76–77). Ієронім застосував зображення для пояснення творювального потенціалу універсалій на прикладі Святої Трійці. На думку чеського мислителя, Бог є всезагальною і найвищою універсалією, в якій відмінності між Трьома Особами збігаються в єдиній Сутності. Божественна Тріада є головною підставою існування видимих тріад, що існують у природному (наприклад, лід–дош–сніг) і духовному світах (у людській душі з її пам’яттю, розумом і волею). Ієронім цим показував, як несотворена Трійця породжує сотворені. Наведені ним аналогії мали розкрити відмінність і водночас подібність між універсальним і реальним. Наприклад, три видатні богослови – святі Агустин, Ієронім Стридонський, Амвросій Медіоланський – попри свою неповторність і відмінність, спільні у загальній людській природі, яка водночас відтворює образ і подобу Творця. Свої логічні конструкції Ієронім узагальнив ключовою тезою: будь-що сотворене, у тому числі душа, бере свій початок і спочиває у несотвореному, є виявленням універсалій (Magistri, 2010, pp.195–197). Такі міркування були сприйняті опонентами як спроба розділення божественної Особи, адже фізичні тріади не завжди становлять єдину сутність, навіть як ототожнення Творця та Його творіння (Putna, 1916, s.47–48). Виправдовуючись під час диспутів у Парижі, Гайдельберзі, Відні й на допиті у Констанці, Ієронім доводив, що у розумінні Святої Трійці не відходив від істини, лише вдавався до умовивідних аналогій. Натомість, його критики, особливо французький богослов Жан Жерсон, трактували малюнок як посягання на божественну таємницю і звинувачували Ієроніма у блюзнірстві.

Філософське мислення чеського гуманіста розкривається у його трактатах “Чи стосуються загальні поняття якого-небудь видимого ноумену” та “Чи надають універсалії гармонію матеріальному світові”, що були теоретичним підґрунтям його реформаторських поглядів. У цих текстах Ієронім доводив, що все фізичне і одиничне як продукт вищих – надприродних – загальних ідей існувало спочатку у Божій свідомості. Вищі ідеї є вічними і незмінними, як і сам Творець; породжені видимі предмети тимчасові, змінювані, не одного рівня з вищими ідеями, як Творець не подібний до творіння. Світ вищих ідей гармонійний; видиме, попри недосконалість, прагне відтворити цей світ, інакше порушиться загальна світова гармонія. Тому універсалії – не формальні терміни або знаки, вони відіграють визначальну роль у творенні досконалого буття (Pavlíček, 2011, pp.57–62). У праці “Про двоїстість універсалій” чеський мислитель наголошував, що нерозуміння сутності універсалій призводить до зла і гріха (Magistri, 2010, pp.47–48).

Ці міркування, перенесені у доктринальну площину, вимагали перевірки земної, видимої Церкви, її відповідності тому образу, який змальовано у Слові Божому. Слово є Істина, імператив, джерело універсального і незмінного Божого Закону, і саме у Слові

короля Сигізмунда з проханням про охоронну грамоту; до чеського магната Лацка з Криваржа з поясненням причин свого відречення від ересей Вікліфа і Гуса на соборі. Тексти листів Ієроніма див. у Magistri, 2010, pp.243–260. Вважається, що частину своїх ідей чеський мислитель узагалі текстуально не оформив, зосередивши увагу на їх викладі під час дискусій. Його виступи, відтворені учасниками диспутів, також представлені в антології. Деякі трактати Ієроніма, згадані в історичних джерелах, не збереглися, як і його великий щоденник із виписками прочитаних творів і власними записами, що його він вів під час закордонних студій.

¹⁷ Філіокве (лат. *Filioque* – “і [від] Сина”) – католицьке формулювання, за яким Святий Дух сходить не лише від Бога-Отця (як у православному вченні), а й від Отця і Сина.

представлено вищу ідею, архетип Церкви¹⁸. Жодний інший текст, як зазначав Ієронім у промові на захист вільних наук, не може претендувати на Істину. На думку чеського філософа, який погоджувався тут із Джоном Вікліфом і Яном Гусом (про це свідчать, насамперед, їх однойменні трактати “Про Церкву”), порівняння двох Церков – Христової та земної, котру уособлює Римська Церква, дає підстави стверджувати: остання відійшла від божественного архетипу, а отже, потребує відновлення. Ієронім поділяв також учення св. Августина про невидиму Церкву як істинну Христову Еклезію (Herold, 1990). Будучи зримою в уяві Христа, Який знає Своїх, невидима Церква є більш реальною, ніж видима.

Керуючись такими міркуваннями, Ієронім доходив вільнодумного висновку. Адже відновлення образу Христової Церкви означало перегляд католицької еклезіології, насамперед відмову від інституту папства як головної причини, на думку чеського мислителя, дисгармонії духовного і суспільного світопорядку. Відповідно до божественного ідеалу, найвищу владу у Церкві має Христос, Він – її Глава; натомість, папа перебрав на себе Його владу, а інститутом кардиналів порушив колегіальне (соборне) правління Церквою, втілене апостолами. Христос ніколи не проголошував Себе царем світу, а папа прагне світської влади і панування над земними володарями. Священники відступили від апостольського братерства і безкорисливого служіння, відмовою мирянам у чаші піднесли над народом Божим. Виявити невідповідність видимої Церкви її вищій ідеї можна ретельним дослідженням Писання. Ієронім стверджував, що мудрець, який пізнає ідеальний світ вищих ідей у Божому Слові і відкрив його іншим, спонукатиме земний світ до досконалості, а в церковному житті – до відродження істинної Церкви через низку реформ (Fudge, 2016, pp.59–72). І позаяк своїм посяганням на земну владу видима Церква спричинила негативні процеси у суспільному бутті, реформи потрібні й у цій царині.

У розумінні суспільної гармонії Ієронім керувався тим, що тільки Бог як Творець видимого і невидимого має абсолютну владу над усім світом, і що саме Він поділив її на земну і духовну влади (Magistri, 2010, pp.211–212). Тому вони обидві священні, хоча і мають різні прерогативи: держава виражає інтереси суспільства і керує ним, духовна ж влада опікується душами людей і веде їх до спасіння. Відтак, зазіхання пап на земну владу суперечить Божому Закону. Натомість, реформи повернуть Закон у суспільне і духовне життя. Божий Закон є таким загальним поняттям, яке підноситься над земними законами: церковним, яке уособлює канонічне право, і світським, що керується державним правом. Якщо останні відповідають Божому Закону, то суспільство є гармонійним (Čornej, 2010, s.139–140). Ця формула робила Божий Закон не лише релігійною, а й суспільною нормою, відтак, обов'язковою для всіх станів. Саме ця формула проявилась у “Чотирьох празьких статтях”¹⁹, які, з одного боку, підносили

¹⁸ Про значення Біблії у філософії Ієроніма та особливості його герменевтики див.: Pavlíček, 2015.

¹⁹ Представлені у трактатах (поміркуваних гуситами) у 1420 р. на розгляд короля Сигізмунда статті вимагали: 1) вільного проповідання у Чеському королівстві Слова Божого, як “наш Спаситель заповідав” (на підтвердження законності цього стаття була доповнена посиланнями на Біблію); 2) надання права всім християнам, “відповідно до наказу Спасителя”, на причащення під двома видами Тіла і Крові Христових (окрім цитат із Біблії стаття згадує про апостольські постанови, рішення церковних соборів, тексти отців Західної Церкви); 3) відмови священників і ченців від майна і світської влади відповідно до прикладу Христа та Його апостолів (теза про обов'язковість наслідування духовенством Христа підтверджена тут Біблією, святоотцівськими текстами і папськими буллами); 4) керуючись Божим Законом і законами держави, що “дбає про порядок”, покарання світською владою тих пастирів, які вчинили смертний гріх, і тих, які погоджуються з грішниками, а також священників, що діють негідно, оскверняючи святу Церкву (вдаються до лихварства і симонії,

роль держави у церковних справах, а з другого – посилювали вимоги до духовної влади. Обидві спільними зусиллями повинні усунути з релігійного життя зловживання, керуючись принципами, викладеними у Біблії, та провести зміни в інтересах усієї чеської нації. Така програма реформ заклала підвалини національної Церкви. У XV ст. її ідеї поглибив видатний чеський гуманіст Петер Хельчицький, який у своєму памфлеті “Невід віри” створив ідеальний образ земної Церкви як союзу істинних християн і гідних властителей, у XVI ст. їх відтворила у своєму вченні Спільнота чеських братів (Jednota bratrská).

Еклезіальні погляди гуманістичного гуртка Празького університету заклали теоретичні підвалини політичного мислення ранньомодерної доби, в якому зародились паростки національної свідомості молодих європейських народів. Чеські історики вважають Ієроніма одним із тих, хто наповнив новим змістом чеську національну ідею, закладену ще в історичних хроніках “золотої доби” імператора Карла IV. У виступі на захист вільних мистецтв Ієронім виклав своє поняття нації, яку творять не лише вищі ідеї “patria” і “lingua”, а й “sanguis” (кров, етнічне походження) і “fides” (віра). І це загальне поняття “natio” об’єднує всіх чехів, а не лише політичну і церковну еліти. Для Ієроніма чеська нація своєю вірністю Богу стала святою, богообраною, а “найсвятіший град Прага” – “Новим Єрусалимом”. Тому чехи здатні взяти на себе месіанську роль у поверненні Божого Закону в життя християнських народів (Jeroným, 1963, s.212–213). Цими тезами Ієронім, фактично, стверджував право чехів на проведення реформ у своїй Церкві, навіть якщо цього не бажає Римський престол (Šmahel, 2000b, s.44–47). Реформи мають повернути Церкву до еклезіальних принципів раннього християнства, відновити у ній засади апостольства і соборності. Такий контент чеської Реформації, власне, і зумовив особливе значення у ній символу євхаристійної чаші, який визнавав усіх громадян Чехії істинним народом Божим.

Свої патріотичні переконання Ієронім втілював у політичній царині, зокрема участю у дипломатичній діяльності чеського нобілітету. Цю сторінку життя реформатора розкривають факти його чотирьох закордонних подорожей.

Перша поїздка Ієроніма в Єрусалим, яка відбулась у 1403 р., принагідно згадується у документах Констанцького собору. Її факт Ієронім підтвердив на допитах (Hardt, 1699, 4, col.643). Його другу і доволі тривалу поїздку на православний Схід деякі історики датують весною–осінню 1408 р. (хоча рік ще потребує уточнення, Pavlíček, 2007, s.46–48). За припущенням Ф. Бартоша, чеський реформатор був учасником посольства, очолюваного великим ловчим Вацлава IV, членом королівської ради Філіпом Лоутом з Дедіц (Bartoš, 1961). Про характер перемовин дипломата на Близькому Сході достеменно не відомо, а Ієронім, найімовірніше, виконував функції секретаря або перекладача. Факт поїздки вельми цікавий: він свідчить про те, що Ієронім ще до подорожі у Київську митрополію мав можливість переконатись у збереженні Євхаристії під двома видами у православних і познайомитися з їхніми традиціями. Може тому Ян Гус, заперечуючи у своєму трактаті “Про Церкву” (1410) всевладдя папи, вказував на християнський Схід, зокрема на давні церкви в Єрусалимі та Антиохії, які дотримуються соборного правління (Hus, 1915, pp.63–65). Перебування у цьому посольстві свідчить про авторитет Ієроніма у чеської шляхти, відтак, його активну участь не лише у суспільно-церковних подіях у Чехії, а також у міжнародній політиці

беруть платню за церковні треби і виконання своїх духовних обов’язків); і кожний вірний християн повинен їм протистояти. Текст документа див.: Стуй, 1884; Kubala, 2011.

Вацлава IV (Fudge, 2016, p.26). Наближеність Ієроніма до королівського кола, за висловом Ф. Бартоша, надавало імунітет і “всюди відкривало йому двері”. Це допомагає зрозуміти, чому, попри постійні переслідування, чеський вільнодумець тривалий час уникав розправи інквізиції і міг відвідувати різні країни.

Навесні 1413 р. Ієронім як чеський посланець приїхав у Польщу. В історіографії існує версія, що ґрунтується певною мірою на свідченнях самого Ієроніма, начебто він був запрошений королем Владиславом II Ягайлом у нещодавно створений Краківський університет. Заклад підтримував зв'язки з Прагою, радо приймаючи чеських викладачів і студентів. Але, вірогідніше, ініціатива поїздки належала чеській владі, а саме гуситській партії і празьким реформаторам, які, не маючи політичних союзників на Заході, шукали їх у Ягеллонській монархії. Отже, йдеться про дипломатичну місію. За припущенням Ф. Бартоша, її ініціатива належала віце-регенту Моравії, воєначальнику і дипломату Лацку з Крварж, який був одним із радників короля Вацлава IV і водночас патроном Гуса та Ієроніма²⁰ (Bartoš, 1961). На думку Т. Фуджа, Ієронім у Польщі виконував якесь доручення Вацлава (Fudge, 2016, pp.105). Якщо ж поїздка була пов'язана з реформаторськими планами празьких гуманістів, не можна виключати, що вона могла мати і неформальний характер (Šmahel, 2010, s.63–67).

Дійсно, Ян Гус був зацікавлений у чесько-польських взаєминах. Це підтверджують його листи у Польщу, написані після перемоги польсько-литовського війська над Тевтонським орденом у Грюнвальдській битві. Про перемогу чехів повідомив сам Ягайло, і це спонукало Гуса на відповідь. Польський монарх і його кузен – великий литовський князь Вітовт Кейстутович – могли сприяти чехам у боротьбі з німцями, підтримуваними Орденом, і вплинути на короля Сигізмунда, незадоволеного зародженням гуситського руху. Збереглися два листи Гуса до Ягайла. У першому, датованому лютим 1411 р., чеський реформатор вітав короля з перемогою і висловлював надію, що той переконає Сигізмунда не підтримувати пролиття крові між християнами. У другому, за 11 липня 1412 р., Гус описував зловживання чеського духовенства і свавілля церковної влади; цим він ніби виправдовував свою критику римської курії і водночас наводив короля на думку про важливість церковних реформ²¹. На початку XV ст. католицька Європа очікувала проведення собору, який би подолав Західну схизму – у цьому об'єдналися світська і церковна еліти. Польський історик Томаш Графф вважає: попри конфлікт Яна Гуса з Церквою, Ягайло не відкинув його звернення, будучи зацікавленим у добрих стосунках з королем Вацлавом (Graff, 2015, s.51). Мабуть, тому Ягайло погодився прийняти у своїй резиденції чеського посланця.

Приїзд Ієроніма до Кракова викликав занепокоєння польського єпископату, спричинене листом з Австрії. Віденські магістри, йдеться у листі за 2 квітня 1413 р. краківського єпископа Войцеха Ястржембеця до антиохійського патріарха, попереджали польських колег про сумнівну репутацію Ієроніма (“погляди якого є не медом, а отрутою аспіда”) та його зухвалість (“поширює маячню про духовенство і Церкву” – М. Јана, 1920, р.351). Тому поїздка Ієроніма до Польщі виявилася невдалою. Ястржембець зажадав дебатів з Ієронімом для з'ясування його ставлення до Вікліфа. На них були присутні папський нунцій, каштельський єпископ Берnard, гнезненський архієпископ Миколай Трамба, віленський єпископ Миколай з Горшків та інші прелати. Існує

²⁰ У 1412 р. Лацко з Крварж приймав польського короля Владислава II у своєму маєтку у Нові-Ічині, у 1414 р. надав військову допомогу полякам проти тевтонських лицарів, у 1415 р. став одним із провідників утраквізму (Štěpán, 2006).

²¹ Текст листів див.: Послання, 1903, с.53–54, 70–71; М. Јана, 1920, pp.86–87; 122–123.

версія, що Ієронім уникнув пасток опонентів, не розкривши своїх справжніх поглядів (Garbasik a Strzelecka, 1964, s.21–22). Та, з огляду на його характер, це доволі сумнівно. Не випадково польська делегація на Констанцькому соборі представила чеського гуманіста як небезпечного єретика, якому лише втечею вдалося уникнути арешту²². У листі до антиохійського патріарха Ястржембець із сарказмом зазначав, що коротке перебування чеха у Кракові здійняло такий переполох серед місцевих священників і мирян, якого до цього не робив жодний інший оратор, і що поляки виявилися нездатними “зрозуміти такого великого філософа”, тим більше, його не зрозуміють люди у “землі Литви і Русі” (Documenta, 1869, pp.506)²³. Останні слова є чи не найцікавішим опосередкованим свідченням, яке вказує на те, куди направився Ієронім після Кракова.

Ієронім Празький у західних землях Київської митрополії

Факт перебування чеського реформатора у Литві і на Русі прийнятий в історіографії як очевидний. Певний час його підтверджували згадкою про приїзд Ієроніма у Литву на підставі хроніки Енеа Сільвіо Пікколоміні “Про Європу”. В її розділі “Про Польщу, Литву і Пруссію” автор, описуючи язичницькі звичаї населення Жмуди²⁴, назвав особу, що особисто надала йому ці свідчення – Ієроніма з Праги, який відвідував Литву, однак хроніст не уточнив, коли саме. І це вносило плутанину при визначенні особи цього інформатора (Bumblauskas, 2014, s.52–62). Насправді ним був празький чернець Ян-Ієронім Сільванус, католицький священник і духівник короля Владислава Ягайла, спочатку член ордену премонстрантів, згодом – камальдунів, який у 1402–1404 рр. здійснив поїздку у Литву для навернення місцевих язичників²⁵.

Нині єдиним історичним джерелом, яке вказує на перебування Ієроніма Празького у західних землях Київської митрополії, визнано документи Констанцького собору, а саме звинувачувальний акт проти нього, виголошений францисканським інквізитором Йоаном з Роха на засіданні 27 квітня 1416 р., доповнений додатком під назвою “Підбурювач, або провідник неправдивих ересей”. В акті стверджувалось, що магістр Ієронім з Праги, крім Польщі, відвідував також Вітебськ (Wytesco) і Псков (зазначений тут як Pleskow; цей акційний використовували тодішні хроніки і німецькі документи). Латинський текст акту називає регіон, де розташовані ці міста – Lithuaniae i Russiae, або Ruthenorum, а православної (sectam Graecorum) – схизматиками (schismatici), або рутенами (Rutheni, Ruthenos).

Згідно з актом, у квітні 1413 р. Ієронім приїхав у Вітебськ разом з військом і свитою “славного пана Вітовта, брата світлішого короля польського”. Князя урочисто, з

²² Згідно з актами Констанцького собору, Ієронім “таємно зник і вислизнув” (Hardt, 1699, 4, col.642).

²³ Проходний прийом Ієроніма у Польщі розчарував чехів. Ян Гус у листі за 1 липня 1413 р. до віденського магістра Йона Зибарта обурювався, що той надав “краківському королю та його брату” брехливі свідчення, спотворивши погляди майстра Ієроніма, тому назвав Зибарта “не професором святого богослов’я, а професором безчестя” (M. Japa, 1920, p.174). Слідом за Гусом ректор Празького університету Міхал Чіжик також звернувся з листом у Відень від імені “чесних мужів, докторів і вчителів”, назвавши суд над Ієронімом в Австрії злочином проти правди (M. Japa, 1920, pp.352–353).

²⁴ Власне Жемайтія (Самогітія) – етнографічний регіон на південному заході Литви, який у XIII–XV ст. був об’єктом територіальних суперечок між Тевтонським орденем і польсько-литовськими князями.

²⁵ Зацікавлені у покатоличенні жемайтів князь Вітовт і латинське священство радо прийняли Яна-Ієроніма, який певний час мешкав у Вільні. Однак католицький ємісар так ревно виконував свою місію, власноруч нищачи язичницьких ідолів і рубаючи священні дерева, що Вітовт, у відповідь на скарги місцевого населення, змушений був вислати його з Литви. Відомо також, що Ян-Ієронім був опонентом гуситів, учасником Базельського собору і автором збірки проповідей “Exemplar salutis”, датованої 1409 р. Вміщені у ній відомості про поширені в Литві християнські легенди та вірування місцевих язичників і стали, власне, частиною хроніки Енеа Пікколоміні; ця збірка буде використана пізніше Матеєм Стрийковським в його “Хроніці литовській, польській, жмудській і всієї Русі” (1582). Про Яна-Ієроніма див. Bidlo, 1895; Zathy, 1960–1961; Nyland, 2004; Stejskala, 1994; Bumblauskas, 2011.

хресним ходом, хоругвами і святими мощами зустріли ченці монастиря міноритів і католицьке священство міста. Вийшли до Вітовта і православні, які також винесли мощі своїх “неправдивих святих” і розписані образи. І під час цієї процесії Ієронім відвернувся від святинь істинних християн і своїх духовних братів, натомість, пішов назустріч православним і “в присутності чотирьох або п'ятьох тисяч людей став на коліна та вклонився мощам і порочним образам невірних схизматиків”. Зневажаючи латинське духовенство, він промовив, що віра “цієї секти руських і невірних народів” є правдивою. І навіть переконував князя Вітовта відхилитися самому зі своїм народом від християнської віри та пристати до цієї секти. А коли чесний отець, віленський єпископ, почав дорікати за це чеху, той “мерзенними устами” підтвердив свої омані і назвав схизматиків добрими християнами. “Про все це загалом та у деталях ідуть поголоски і чутки, які донині не вщухають” (Hardt, 1699, 4, col.678).

Влітку 1413 р. Ієронім прибув у Псков. Тут він поведився ще ганебніше: пішов у церкву, або “синагогу схизматиків”, і “виявив повагу до їхніх хибних таїнств”. У присутності кількох вірних християн, що були свідками цього, Ієронім “з наругою над християнською релігією” став на коліна і привселюдно вшанував неправдиве таїнство схизматиків для “утвердження обряду невірних народів”. І хоча саме через відмову рутенів від правдивих таїнств, як сказано в акті, сталися у тих місцях “великі спокуси”, Ієронім, однак, підтримав схизматиків у їхніх оманах (Hardt, 1699, 4, col.679).

Деякі сучасні публікації подають “нові факти” подорожі чеського гуманіста у православні землі, щоправда, без посилань на автентичні джерела. Нібито Ієронім, окрім Вітебська і Пскова, відвідав Вільно (Афанасенко, 2014), Полоцьк та інші “великі міста північно-східної Білорусі, де проповідував Слово Боже і закликав слухачів жити по вірі”. А ще реформатор “енергійно проповідував учення Гуса”, і Вітовт “відкрито підтримував діяльність чеського проповідника, однозначно даючи зрозуміти, що поділяє його ідеї” (?). Навіть більше: Ієронім не лише виступав з “антипапськими проповідями”, а й “залишив у Білорусі перші гуситські громади” та “поширював протестантську течію християнства” (Осененко, 2017, с.157; Исторический обзор, 2012; Шість столетий, 2017; Хронология Витебска, 2019). На подібних прикладах бачимо: історична міфологія зазвичай ігнорує документи, зате демонструє, як на основі чуток і переказів можна інтерпретувати події.

Звернімося до кодексу актів Констанцького собору, який визнано в історіографії одним з найменш критично досліджених джерел. Уперше він був представлений на Базельському соборі французьким каноністом, кардиналом-священиком базиліки Сан-Марко (у Венеції) Гільомом Філластром як єдиний примірник документів, укладених секретарями собору (Šmahel, 2005, p.324). Цей збірник містив акти, проголошені на його 45 публічних (спільних) сесіях, а також окремі рішення, прийняті делегатами чотирьох націй (німецької, французької, англійської, італійської), що були присутні на цьому масштабному церковно-політичному з'їзді. Водночас існує низка редакцій кодексу. Ранні, XVI–XVII ст., опубліковані Йоаном Ринманом, Жаном Мерліном, Абрахамом Бровіусом, у XVIII–XX ст. доповнені виданнями, які уклали Йоан Доменік Мансі, Жан Гардуен, Герман фон дер Гардт, Хейнріх Фінке. Пізніші редакції містять нові документи і рукописні фрагменти, уривки з щоденників учасників собору і навіть зовсім сторонні тексти. У різних редакціях виявлено історичні невідповідності, фактологічні, понятійні і лінгвістичні помилки, повторення та вставки-

коментарі²⁶. При цьому чимало пов'язаних з собором документів, що зберігаються в різних церковних архівах, донині не досліджено. Найповніша інформація про суд над Ієронімом, якою оперують історики, міститься у виданні Г. Гардта. Однак наукова вага цієї праці, на думку Т. Фуджа, знижена “жахливою плутаниною”. До того ж матеріал, який стосується гуситської теми, розкиданий в її перших чотирьох томах. Четвертий том – головний у вивченні справи Ієроніма – сповнений багатьох редакторських помилок і “анекдотичних свідчень про нього” (Fudge, 2016, p.167). За визнанням Ф. Шмахела, сучасна наука має “нагальну потребу” критичного вивчення і перевидання документів собору (про це див. Šmahel, 2010, s.85–96).

Деякі застереження стосуються епістолярних джерел, на які посилались, зокрема, слов'янофіли. Це, наприклад, згадуваний лист Яна Гуса до віденського магістра Йоана Зибарта. У російському перекладі листа вказано, що Ієронім “відправився до краківського короля та його брата”, а згадка про Литву або Русь тут відсутня. В латинському оригіналі листа також зазначено, що Ієронім перебував лише у володіннях польського короля (порівняймо: Послання, 1903, с.114; Documenta, 1869, pp.63–64). Чеський славіст Йосиф Первольф, звернувши увагу на цей лист і на Гусові слова у ньому про “Слов'янське королівство”, підкреслив, що йдеться не про Русь, “як вважав О. Гільфердінг”, а про Польщу (Первольф, 1890, с.39). З цього випливає, що рішення Ієроніма про подорож до князя Вітовта могло бути ситуативним, спричиненим невдачею його дипломатичної місії у Кракові. Не випадково факт поїздки чеського гуманіста у Вітебськ і Псков “не підтверджено ні у польських, ні у чеських, ні у руських джерелах” (Руколь, 1978, с.340)²⁷.

Сумнівними виглядають також наведені на Констанцькому соборі деталі перебування Ієроніма у Литві і Русі, що мали довести його зраду Католицькій Церкві. Відомо, що у складі чотирьох націй, представлених на соборі, було чимало осіб, які особисто знали чеського вільнодумця і мали до нього багато претензій. Французьку делегацію очолювали колишні канцлери Сорбонни, лідери соборного руху кардинал П'єр Д'Альбі та Жан Жерсон. Вони проявляли відверто вороже ставлення до Ієроніма. Англійські ієрархи не подарували йому вірність ідеям Вікліфа. Флорентійський архієпископ, кардинал Франческо Забарелла, після участі у комісії з вивчення справи Яна Гуса, також схилився до засудження Ієроніма. До складу німецької делегації входили не лише колишні диспутанти з Гайдельберга, Кельна, Відня, Буди, а й представники слов'янських церков – польської, литовської, чеської. Серед них також були прелати, особисто налаштовані проти Ієроніма.

Найбільш потужним ворогом чеських реформаторів виявився промоутор Констанцького собору король Сигізмунд, який вважав себе рятівником *Rex Catholica*. Він мріяв

²⁶ Про результати вивчення текстів, представлених у різних виданнях кодексу, які стосуються судової справи Ієроніма, див.: Šmahel, 2005. Автор публікації зазначає, що встиг дослідити лише частину документів, тому переконаний: подальша робота над ними принесе чимало несподіванок.

²⁷ Дійсно, інформація про приїзд Ієроніма у Вітебськ і Псков відсутня у наративних зведеннях Великого князівства Литовського (Іпатівському літописі, хроніці Биховця, хроніці Матея Стрийковського, літописі Панцирного та Аверки з історії міста Вітебська). Мовчить про це і Псковський літопис. Немає даних про перебування князя у Вітебську 1413 р. в епістолярній збірці Вітовта (Codex, 1882). Можливо, повнішу інформацію представлено в статті литовського історика Адольфаса Шапока (яка, на жаль, нам недоступна), однак посилання на неї в сучасній історіографії стосуються переважно відомих джерел (Šарока). Проаналізувавши польські і литовські джерела, Ф. Шмахел дійшов висновку, що у 1413 р. Вітовт взагалі не приїздив до Вітебська (був тут лише у червні 1411 р.), тож історик припустив, що поїздка Ієроніма у Вітебськ могла відбутись 1411 р., а у Псков – 1413 р. (Šmahel, 2010, s.57–58, 65).

про імператорську корону і необмежену владу, а отже, був зацікавлений у політичній єдності Священної римської імперії, яка б спиралася на єдину сильну Церкву. Отці собору також прагнули подолання її ганебного розділення. Чеський національний рух міг зруйнувати ці плани, тому його лідери сприймалися як руйнівники імперії і Церкви.

За оцінкою інквізиції, Ієронім Празький діяв “як спокусник і брехливий проповідник”, який схилив щирих християн у ересь і невір'я, і за це нібито отримував (мабуть, від своїх однодумців?) “значні подарунки, про що іде багато розмов у Польщі і Чехії” (Hardt, 1699, 4, col.642). Зрозуміло, що звинувачення проти чеського гуманіста були заангажовані. Вони спирались на матеріали, котрі ретельно збирала і відповідно підбирала інквізиція на підтвердження вільнотомних поглядів Ієроніма та його зухвалої поведінки, якою він “таньбив папу, кардиналів і єпископів”. Ці матеріали склалися з листів від Ієронімових опонентів з Франції, Німеччини, Чехії, Польщі, з документів судового процесу над ним у Відні, з усних повідомлень присутніх на соборі богословів, що прагнули помститися йому за зарозумілість і нескореність під час диспутів. Свідчити проти Ієроніма приїхали ображені ним чеські священники і ченці. Вони представляли його як нечестивця, який паплюжив служителів Божих, а папу називав “еретиком і лихварем”, як “грабіжника храмів”, що нищив церковні святині (Ієроніма прямо звинуватили на соборі у підбурюванні “радикалів” та в іконоборстві – Hardt, 1699, 4, cols.641, 666–667, 751–752; Stejskal, 1994). Не приховували ворожості до гуманіста польські делегати, які спотворено, навіть карикатурно представили на соборі його перебування у Кракові. Саме польські і литовські делегати надали інквізиції інформацію про поїздку чеха у Вітебськ і Псков, а також намагались наповнити її негативом²⁸. Є обґрунтоване припущення, що польські і литовські прелати керувалися політичними інтересами Ягайла і Вітовта, які, заявивши право на Жмудь, прагнули довести світським і церковним лідерам собору свою ефективність у покатоличенні литовців і викоріненні ересей (Graff, 2017, p.20).

Отже, не виключено, що конкретні факти подорожі Ієроніма у Литву і Русь, викладені інквізицією, були спотворені. У будь-якому випадку, їх треба сприймати з обережністю. На думку російської дослідниці Басі Руколь, документи Констанцького собору стосовно чеського реформатора не можна вважати надійним джерелом через їх тенденційність, фактологічні плутанину і неточність, ґрунтування на аргументах “про це були розмови і чутки” (Руколь, 1978, с.335)²⁹.

Вказану тенденційність підтверджують навіть незначні, на перший погляд, звинувачення. Наприклад, в акті йдеться про те, що Ієронім у своєму помешканні в Празі зберігав портрет Джона Вікліфа, увінчаний діадемою, і “поклонявся йому як святому”³⁰. Або: після зустрічі з православними Ієронім відростив волосся і бороду. Йшлося, мабуть, про довгу бороду, яку мали переважно православні священники. Католицькі, за прийнятим у Західній Церкві звичаєм, голились, однак на багатьох середньовічних малюнках вони також зображені з бородою, наприклад, священники Джон Вікліф і Ян Гус. Останній, до речі, в одному з листів до друзів називав свого учня “Barbatus Jeronimus” (M. Jana, 1920, p.263). Непоголеним був Ієронім і тоді, коли виступав у Буді і приїздив

²⁸ Особливо активними у звинуваченні Ієроніма були гнезненський архієпископ Міколай Трамба і члени Папської комісії віри познанський єпископ Анджей Ласкаржик і площький єпископ Якуб Курдвановський (Graff, 2008, s.214–215; 2014).

²⁹ Порівнявши оригінал листа Поджо Браччоліні з його копією у документах Констанцького собору, авторка дійшла висновку, що копія неточно передає зміст промови Ієроніма (Руколь, 1948, с.422–423, 428–430).

³⁰ Чеські історики підтверджують, що в кабінеті Ієроніма, дійсно, були портрети шанованих ним богословів, але, звісно, без діадема.

до Кракова³¹. Висунуто Ієроніму на соборі і таку провину – його відмову від священницького облачення і тонзури (Hardt, 1699, 4, col.642), хоча він не був духовною особою. Попри, здавалося б, надуманість, ці звинувачення були вельми небезпечні: у першому випадку чеху закидали ідолопоклонство, у другому – зневажання католицьких традицій. З огляду на скептичне ставлення Ієроніма до шанування церковних реліквій і зображень, сумнівним виглядає твердження про його пієтет до православних мощей та ікон.

Заслуговують на увагу відповіді чеського гуманіста на соборі. Він визнав факт приїзду до Вітовта, але прямо підтвердив лише свої слова на запитання князя, чи треба перехрещувати православних, сказані у присутності віленського єпископа. Ієронім відповів, що вони вже хрещені, тому є християнами, при цьому порадив Вітовту наставляти рутенів у “римську віру” (Hardt, 1699, 4, col.752). Звинувачення у вшануванні православних святинь Ієронім заперечив. Чи був він правдивий у своїх відповідях? Можливо, так, бо, як зазначав Поджо Браччолліні, чех вразив його своєю ширістю. Можливо – ні. Адже спілкування з православними в інтерпретації інквізиції, дійсно, робило Ієроніма відступником і не залишало шансів на виправдання.

Отже, наскільки можна довіряти інформації, що ґрунтується на упереджених і надуманих свідченнях? Т. Графф, порівнюючи документи собору з іншими джерелами, співставляючи факти з історії Корони і Великого князівства Литовського початку XV ст., стверджує, що поїздка Ієроніма у Литву і Русь породжує все більше запитань (Graff, 2017). Це цілком стосується і допиту чеського вільнодумця на соборі. Поза сумнівом, його доля була заздалегідь визначена: виправдальний вирок означав би, що спалення Яна Гуса було несправедливим і юридично безпідставним. Тож звинувачення проти Ієроніма мали підтвердити чистоту і святість вогню, в якому згорів його вчитель. А отже, чим більше і чим бруталніших фактів надавала інквізиція, тим було краще. У цю тактику добре вписується інформація про поїздку Ієроніма до князя Вітовта, представлена на соборі.

Безперечно, факт поїздки цілком відповідав пристрасті чеха до мандрів і нових знань. Природною була також зацікавленість Ієроніма (попри сповідання ним католицького вчення про Євхаристію) православною літургією. Подання на ній чаші мирянам співпадало з надіями чеських реформаторів на відродження цієї практики у Чехії. На думку А. Флоровського, навіть якщо пояснювати поїздку лише допитливістю самого Ієроніма, то і в цьому випадку йдеться про цікавий факт з історії гуситизму (Флоровский, 1935, с.352). Хоча зазедве чи цей інтерес був головною метою подорожі Ієроніма до Вітовта. Її варто шукати насамперед у дипломатичних планах гуситів і церковно-політичній ситуації у переддень Констанцького собору.

Ця поїздка була логічною передусім для Ієроніма. Без сумніву, він мав доручення від своїх однодумців установити зв'язки з польським і литовським володарями, однак виконати цю місію у Польщі не зміг. Подорожжю до Вітовта чеський реформатор міг сподіватися на досягнення успішнішого результату. Литовський князь суперничав з Ягайлом за владу, і після здобуття Литвою автономії у складі Польсько-Литовської держави, успіху під Грюнвальдом (де під прапорами польсько-литовського війська воювали чехи) швидко набирала політичної ваги, не приховуючи своїх королівських амбіцій. З одного боку, Вітовт вів масштабну східну політику: прагнув підкорити Новгород і Псков, порушував кордони Московського князівства, відвоював у

³¹ Краківський єпископ Ястршембець іронічно змалював зовнішність Ієроніма: приїхавши з бородою, чех перед зустріччю з Владиславом Ягайлом поголився і прибув на прийом у пурпуровій туніці з хутряною підкладкою і капюшоном, “хизуючись перед королем і королевою, князями, баронами і шляхтичами” (Palacký, 1845, pp.301–302; Documenta, 1869, p.506).

татар південне Поділля, розширивши свої володіння від верхів'я Оки до Чорного моря. З другого боку, він був відомий дипломатичними контактами з німецькими князівствами, Польським, Угорським, Чеським королівствами, а також з Римом і Константинополем. А ще Вітовт проявляв релігійну толерантність³² і зацікавленість церковними справами, засвідчивши їх своїми унійними проектами ще до Констанцького собору (Любашенко, 2011) й особливо – під час собору³³. Тому природно, що гусити вважали його державним діячем, який міг стати їхнім союзником у протистоянні з королем Сигізмундом. Не випадково після смерті у 1419 р. короля Вацлава IV і повстання проти Сигізмунда чехи запропонували корону спочатку Ягайлу, а після його відмови – Вітовту.

Прийнявши Ієроніма Празького, литовський князь також мав на меті досягнення насамперед церковно-політичних цілей. Він мріяв про утворення у своїх володіннях незалежної православної митрополії – наслідниці киево-руської традиції, що свідчило про його далекосяжні державні амбіції. Для цього Вітовт шукав союзників на православному Сході і католицькому Заході. Можливо, князь розглядав Ієроніма – з огляду на його вченість, авторитет у чехів, зокрема у короля Вацлава, а також дипломатичний досвід, знайомство зі світськими і церковними діячами Європи – потенційним спільником у своїх політичних і церковних перемовинах. Принаймні, факт звернення Вітовта до Ієроніма за роз'ясненням питання щодо навернення православних у католицьку віру засвідчує повагу князя до чеха.

Разом з тим, заледве чи їхня зустріч була тривалою: Вітовт був заклопотаний багатьма політичними проблемами. Тому, мабуть, подорож до Пскова Ієронім здійснив уже з власної ініціативи. Що спонукало його до цієї поїздки? Найбільш вірогідні припущення: чеський реформатор хотів ближче ознайомитися з православними традиціями або з рухом стригольників, поширеним у XIV–на початку XV ст. у Пскові. Якщо Ієронім мав інформацію про цих вільнодумців, його могли зацікавити їхні ідеї, співзвучні поглядам гуситів (заперечення податку – “мзди”, або симонії – при висвяченні священства, викриття зловживання кліру, опозиція корумпованій ієрархії, аморальність і стяжательство якої породжували сумнів у чинності її таїнств, відтак – вихід стригольників з Церкви і вимушене самоучительство³⁴). Історики не виключають такої мети подорожі Ієроніма на Північ, але через відсутність переконливих документів визнають її лише гіпотетичною (Bartoš, 1947, s.395–399; Fudge, 2016, pp.208–209). Спірним також залишається твердження слов'янофілів про особливі симпатії Ієроніма до православ'я. Водночас збереження соборного правління у Східній Церкві, подавання чаші мирянам під час Євхаристії, слов'янська мова літургії і церковної писемності, що так нагадувало давню кирило-мефодіївську традицію, дійсно, були близькі тій візії церковної реформи, якої прагнули гусити.

³² “Вітовт прагнув зрівняти їх [католиків і православних] даруванням одним і другим однакової свободи і пільг [...], маючи намір зміцнити внутрішній порядок у Литовському князівстві” (Барбашев, 1885, с.9). Історичні джерела вказують на його покровительство не лише православним, а й євреям (про грамоти Вітовта євреям і караїмам, що гарантували їм низку привілеїв, див. Czacki, 1801; Бершадский, 1881). Прихисток у Великому князівстві Литовському знайшли і татари: Вітовт дарував їм землі, звільняв від податків і дозволив свободу віросповідання. Пам'ять про Вітовта зберігалась у татар “з релігійним благоговінням: вони його називали у своїх молитвах і переказах [...] Вагтад, що означає арабською наймогутніший, найсильніший, або Вагад, підпора” (Мухлинский, 1857).

³³ Саме литовський князь, на думку більшості істориків, ініціював приїзд у Констанц Григорія Цамблака, якого, за протекцією Вітовта, у 1415 р. на Новогрудському соборі було обрано київським і литовським митрополитом.

³⁴ Про ідейний зміст руху стригольників див.: Алексеев, 2004; Лурье, 1995; Печников, 2001.

Підведемо підсумки. Історія цікава не лише подіями, а також окремими постатями. Крізь призму особи можна зазирнути в глибинні смисли цих подій, з'ясувати мотиви їх учасників, виявити наслідки їхніх дій. З одного боку, в особі Ієроніма Празького бачимо звичайну людину – ідеаліста і романтика, ерудита і борця, непосиду і зухвальця, а ще відмовника від своїх переконань і водночас мученика, готового віддати за них життя. Його думки і вчинки допомагають зрозуміти причини зародження і ключові ідеї гуситського руху. З другого боку, Ієронім був непересічним лідером чеського національно-культурного відродження: глибоким мислителем, що розвинув ідею повернення Церкви до її біблійного образу, і практиком, який сформулював програмні принципи національної Церкви, базовані на духовних і суспільних устремліннях чеського народу. Його погляди, як і вчення Джона Вікліфа та Яна Гуса, відобразили ідейний драматизм епохи переходу пізнього Ренесансу у ранньомодерний час і заклали теоретичні підвалини Реформації.

Постать Ієроніма Празького цікава у контексті політичних і міжкультурних взаємин. Його подорож у слов'янські землі відкриває маловідомі сторінки дипломатичної історії раннього гусизму. Загадковою залишається поїздка Ієроніма у Велике князівство Литовське і Русь, яка викликає незмінний інтерес з боку істориків і славістів. Вони прагнуть віднайти джерела, що зможуть наблизити до розкриття причин цієї подорожі та реконструювати її обставини. На нашу думку, не позбавлене сенсу припущення про пошук Ієронімом у православних землях духовних союзників гуситів, хоча у сучасній історіографії воно набуло більш прагматичної інтерпретації, пов'язаної з політичними планами гуситів. Продуктивною може бути також екуменічна візія Ієронімової місії у Литву і Русь, яка відповідала ідейним принципам чеської Реформації. Гуситська програма відновлення ранньої християнської еклезіології та ідеалів соборності, подання чаші мирянам і піднесення їх ролі у церковному житті відображала те спільне, що могло об'єднати Західну і Східну Церкви.

Список посилань

- Алексеев, А., 2004. К изучению ереси стригольников. В: *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*, 4 (18), с.22–34.
- Афанасенко, Ю., 2014. Миссия Иеронима Пражского в Восточную Европу: к вопросу о визите в Витебск. В: *Книжное наследие В. П. Сапунова. Материалы республиканской научно-практической конференции [...]*. Минск: Национальная библиотека Беларуси, с.74–79.
- Барбашев, А., 1885. *Витовт и его политика до Грюнвальденской битвы (1410 г.)*. Санкт-Петербург: Типография И. Н. Скороходова.
- Бершадский, С., 1883. *Литовские евреи*. История их юридического и общественного положения в Литве от Витовта до Люблинской унии. Санкт-Петербург: Типография М. М. Стасюлевича.
- Будилович, А., 1870. Не был ли православным человеком Иероним Пражский? *Христианское чтение*, 4, с.684–708.
- Васильев, П., 1876. Причины и характер чешского религиозного движения. *Журнал министерства народного просвещения*, 7, с.90–125.
- Вертеловский, А., 1872. История гуситов (до утверждения Базельских компактатов). *Труды Киевской духовной академии*, 3, с.74–110.
- Гильфердинг, А., 1871. *Гус. Его отношение к православной церкви*. Санкт-Петербург: Типография В. Майкова.

Грушевський, М., 1925. *Впливи чеського національного руху XIV–XV вв. в українськiм життi i творчостi, як проблема дослiду. Кiлька заміток i дезидерат: Відбитка.* Львів: Накладом Наукового товариства ім. Шевченка.

Елагин, В., 1848. Об “Истории Чехии” Франца Палацкогo. *Чтения в Обществе истории и древностей русских*, 7, с.1–44.

И. П. [Пальмов], 1905. Иероним Пражскій. В: *Православная богословская энциклопедія.* Под ред. Н.Н. Глубоковскаго. Санкт-Петербург: Типографія Мильштейна, 6, с.346–349.

Исторический обзор. [online] Доступно: <http://vitebskcity.by/article_view.php?id=2&idmenu=1> [Дата звернення 15 листопада 2012].

Клеванов, А., 1867. *Очерк истории чешского вероисповедного движения*, 1–2. Москва: Университетская типографія.

Корнилов, А., 1999. Истоки реформации и вселенское православие. В: *VERBUM. Франсиско Суарес и европейская философия XVI–XVII веков.* Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского философского общества, с.18–23.

Кутногорский декрет (18 января 1409 г.), 1973. В: *Документы по истории университетов Европы XII–XV вв.* Воронеж: Воронежский государственный педагогический институт, с.65–66.

Лаврентий из Бржезовой. Гуситская хроника, 1962. Москва: Издательство Академии наук СССР.

Лаптева, Л., 1970. Иероним Пражский в русской историографии XIX–начала XX в. *Вестник Московского университета. Серия 8. История*, 6, с.43–55.

Лаптева, Л., 1978. *Русская историография гуситского движения (40–е годы XIX в.–1917 г.).* Москва: Издательство Московского университета.

Лаптева, Л., 2005а. *История славяноведения в России в XIX веке.* Москва: Индрик.

Лаптева, Л., 2005б. Реформатор второго плана. В: *Человек второго плана в истории.* Ростов-на-Дону: [б.и.], 2, с.26–53.

Лиман, С., 2015. Церковь и антикатолические движения в средневековой Чехии: опыт исследований учёными украинских земель Российской империи (XIX–начало XX в.). В: *Дриновски сборник.* Харьков–София: Проф. Марин Дринов, 8, с.10–21.

Лурье, Я., 1995. Б.А. Рыбаков. Стригольники: Русские гуманисты XIV столетия: [рецензия]. В: *Russia mediaevalis.* München: Wilhelm Fink Verlag, 8, с.138–144.

Любашенко, В., 2011. Галич в церковно-унійних планах Владислава Ягайла і митрополита Кипріяна. В: *Actes Testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича.* Львів: ІУ НАНУ, 20, с.434–453.

Мухлинский, А., 1857. Исследование о происхождении и состоянии литовских татар. В: *Годовой торжественный акт в Императорском Санктпетербургском университете, бывший 8 февраля 1857 года.* Санкт-Петербург: Типографія Императорской Академии Наук, с.115–182.

Новиков, Е., 1848. Православие у чехов. *Чтения в Обществе истории и древностей русских*, 9, с.1–96.

Новиков, Е., 1859. *Гус и Лютер. Критическое исследование*, 1. Москва: Университетская типографія.

Осененко, П., 2017. Реформация на Белорусских землях. *Богомыслие*, 21, с.156–166.

Пальмов, И., 1881. *Вопрос о чаше в гуситском движении.* Санкт-Петербург: Типографія Ф. Г. Елеонскаго.

Пальмов, И., 1916. Исторический образ Иеронима Пражского. *Христианское чтение*, 5–6, с.483–498.

Первольф, І., 1890. *Славяне, их взаимныя отношенія и связи*, 3. Варшава: Типографія К. Ковалевскаго.

Петр из Младеновиц, 1992. Повествование о магистре Иерониме Пражском, сожжѣнном в Констанце во имя Христа. В: *Гуситское движение в освещении современников*. Москва: Издательство Московского университета, с.59–74.

Печников, М., 2001. Доктрина стригольников: опыт реконструкции. В: *Russia mediaevalis*. München: Wilhelm Fink Verlag, 10, с.107–125.

Поджо Браччолини, 1963. Письмо к Леонардо Бруни. В: *Итальянские гуманисты XV о церкви и религии*. Москва: Издательство Академии наук СССР, с.93–99.

Послания магистра Иоанна Гуса, сожженного римскою курією в Констанце 6-го июля 1415-го года, 1903. Москва: Типолитография В. Рихтер.

Руколь, Б., 1948, 1951. Письмо Поджо Браччиолини к Леонардо Аретинскому и рассказ Младеновица как источники об Иерониме Пражском (с приложением текстов). *Ученые записки Института славяноведения АН СССР*, 1, с.342–357; 3, с.421–433.

Руколь, Б., 1978. Источники об Иерониме Пражском. В: *Славяне в эпоху феодализма. К столетию академика В. И. Пичеты*. Москва: Наука, с.335–340.

Спаский, А., 1890. Гус и Виклеф. *Чтения в обществе любителей духовного просвещения*, июль, с.70–142.

Флоровский, А., 1935. *Чехи и восточные славяне. [Текст]: Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XVIII вв.)*, 1. Прага: Práce Slovanského ústavu v Praze.

Хронология Витебска. [online] Доступно: <http://evitebsk.com/wiki/Хронология_Витебска> [Дата звернення 7 березня 2019].

Шесть столетий проповеди Евангелия в Беларуси. [online] Доступно: <<http://familyofgod.by/template/protestantism-in-belarus/item/215-31-oktyabrya-den-reformatsii.html>> [Дата звернення 31 жовтня 2017].

Aeneas Silvius Piccolomini postea PII II. Papae, 1699. *Historia Bohemica. Helmestadii: Sumptibus Joh. Melchioris Sustermanni*.

Articuli dati in causa fidei contra Hieronymum de Praga per Joannem de Roha praelecti, 1699. In: *Hardt Hermann von der. Rerum concilii Constantiensis, corpus actorum et decretorum magni Constantiensis concilii de ecclesie reformatione, unione ac fide*, 4. Francofurti et Lipsiae: Typis Salomonis Schnorrii, pp.634–691.

Bartoš, F., 1947. *Čechy v době Husově 1378–1415*. Prague: J. Laichter.

Bartoš, F., 1956. Kostnický proces M. Jeronyma Pražského. *Sborník historický*, 4, s.56–64.

Bartoš, F., 1961. Několik záhad v životě Prokopa Velikého. *Sborník historický*, 8, s.167–170.

Bartoš, F. a Spunar, P., 1965. *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*. Praha, Historický ústav ČSAV.

Betts, R., 1969. Jerome of Prague. In: *Essays in Czech History*. London: Athlone Press, s.195–235.

Bidlo, J., 1895. Čeští emigranti v době husitské a mnich Jeroným Pražský. *Časopis Musea království Českého*, 69, s.242–263.

Bumblauskas, M., 2011. Jeronimo Prahiskio pasakojimas apie lietuvių religiją ir christianizaciją. *Lietuvos istorijos studijos*, 28, pp.24–43.

Bumblauskas, M., 2014. *Nemaitijos christianizacija ir pagonybės veiksnys (XV–XVIa.)*. *Daktaro disertacija Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.

Chadima, M., 2016. *Jeroným Pražský. Tragický příběh středověkého intelektuála*. Hradec Králové: Královehradecká diecéze Církve československé husitské.

- Cochlaeus, J., 1548. *Historiae Hussitarum [...]*, 4. Francisci Behem Typographi.
Codex epistolaris Vitoldi Magni Ducis Lithuaniae 1376–1430, 1882.. Cracoviae: Typis Vlad. L. Anczyc et Comp.
- Čtyři artikuly pražské (1420), 1844. In: *Archiv český čilistare písemné památky české imoravské*, 3 (1420–1453). Praha: Kronbergeri Riwnáč, s.213–216.
- Czacki, T., 1801. *O litewskich i polskich prawach, o ich duchu, źródłach, związku i o rzeczach zawartych w pierwszym Statucie dla Litwy 1529 roku*. Warszawa: Drukarnia J.C.G. Ragoczego.
- Čornej, P., 2016. *Jeroným Pražský. Intelektuál a moc*. Praha: Církev československá husitská.
- Čornej, P., 2010. *Velké dějiny zemí Koruny české (1402–1437)*, 5. Praha: Paseka.
- Dekret kutnohorský: Přednášky a stati*, 1909. Praha: Historický klub, s.67–68.
- Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418*, 1869. Pragae: Sumptibus Friderici Tempsky.
- Doležalová, E., 2009. Decree of Kutná Hora: The contest for university, Church, nation and man in the mirror of historiography and ideology. *Acta Universitatis Carolinae Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2, pp.271–280.
- Epištola převýznamného muže Poggia Florentýnského, který psal k Leonardovi Arentýnskému o smrti Mistra Jeronýma Čecha, kteréhož sbor Constantský pro pravdu zákona božího [...], 1878. In: J., Goll. *Vypsání o Mistru Jeronymovi z Prahy: kronika o Janu Žižkovi: podlé starého rukopisu*. Praha: Tiskema Nákladem J. Otty, s.21–33.
- Finke, H. von, 1923. *Acta Concilii Constanciensis*, 2. Münster: Druk and Verlag der Regensbergschen Buchhandlung.
- Flacii, I., 1556. *Catalogus testium veritatis qui ante nostram aetatem Pontifici Romano eiusque erroribus [...]*. Basileæ: Oporinus-Stella.
- Flacii, I., 1558. *Joannis Hus et Hieronymi Pragensis confessorum Christi historia et monumenta [...]*, 1–2. Norimbergae: Ioannis Montaniet Ulrici Neuberi.
- Foxe, J., 1554. *Commentarii rerum in ecclesia gestarum maximarumque, per totam Europam [...]*. Argentorati [Strasbourg]: Wendelinus Rihelius.
- Fudge, Th., 2016. *Jerome of Prague and the Foundations of the Hussite Movement*. Oxford: University Press.
- Fudge, Th., 1998. *The Magnificent Ride: The First Reformation in Hussite Bohemia*. Aldershot: Ashgate, pp.186–216.
- Garbacik, J. a Strzelecka, A., 1964. Uniwersytet Jagielloński wobec problemów husyckich w XV wieku (próba wprowadzenia w zagadnienie). *Acta Universitatis Carolinae–Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 5 (1–2), pp.7–52.
- Geschichtschreiber der husitischen Bewegung in Böhmen*, 1856, 1865, 1–2. Wien: Kaiserlich–Königlichen Hof– und Staatsdruckerei.
- Graff, T., 2008. *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*. Kraków: Societas Vistulana.
- Graff, T., 2015. Jan Hus and Poland and the Polish in the years 1410–1415. *Perspektywy Kultury*, 6, pp.45–67.
- Graff, T., 2014. Sobór w Konstancji wobec monarchii polsko-litewskiej. *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne*, 141 (2), s.511–519.
- Graff, T., 2017. The Monarchy of Wladyslaw Jagiello and Jerome of Prague. *Husitský Tábor*, 21, pp.9–28.

Goll, J., 1878. *Vypsání o Mistru Jeronymovi z Prahy: kronika o Janu Zízkovi: podle starého rukopisu*. Praha: Tiskema Nákladem J. Otty.

Hardt, H. von der, 1699. *Rerum concilii Constantiensis, corpus actorum et decretorum magni Constantiensis concilii de ecclesie reformatione, unione ac fide*, 3–4. Francofurti et Lipsiae: Typis Salomonis Schnorrii.

Heller, L., 1835. *Hieronymus von Prag*. Lübeck: Aschenfeldt.

Helfert, J., 1853. *Hus und Hieronymus: Studie*. Prag: J. Calve.

Herben, J., 1883. *Mistr Jeroným Pražský. Jeho život, utrpení a význam*. Praha: J. Herben.

Herold, V., 1985. *Pražská univerzita a Wyclif: Wyclifovo učení o ideách a geneze husitského revolučního myšlení*. Praha: Univerzita Karlova.

Herold, V., 1989. Magister Hieronymus von Prag und die Universität Köln. In: *Die Kölner Universität im Mittelalter*. Berlin–New York: Walter de Gruyter, s.255–273.

Herold, V., 1990. Wyclif und Hieronymus von Prag. Zum Versuch einer “praktischen” Umdeutung der Metaphysik in der spätmittelalterlichen Ideenlehre. In: *Knowledge and the sciences in medieval philosophy, Proceedings of the eighth international congress*. Yliopistopaino: Helsinki University Press, s.212–223.

Herold, V., 1995. Der Streit zwischen Hieronymus von Prag und Johann Gerson. Eine spätmittelalterliche Diskussion mit tragischen Folgen. In: *Société et Eglise. Textes et discussions dans les universités d'Europe centrale pendant le moyen âge tardif*. Turnhout: Brepols, s.77–89.

Herold, V., 1996. How Wyclifite was the Bohemian Reformation? In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 2. Prague: Epoque, pp.25–37.

Historické spisy Petra z Mladoňovic a jiné zprávy a paměti o M. Janovi Husovi a M. Jeronýmovi z Prahy, 1931. Praha: Nadání Františka Palackého.

Hoeren, J. and Humpert, W., 2016. *Hieronymus von Prag: Der Philosoph im Schatten von Jan Hus*. Südverlag [online]. Accessible: <<http://www.eulenfisch.de/literatur/blog/rezension/juergen-hoeren-winfried-humpert-hieronymus-von-prag>> [Дата звернення 2016].

Hus, J., 1915. *The Church*. New York: Charles Scribner's Sons.

Hyland, W., 2004. Abbot John-Jerome of Prague: Preaching and reform in Early Fifteenth–Century Poland. *Analecta Praemonstratensia*, 80, pp.5–42.

Jeroným Pražský. Evropan, vzdělavec, buřič, 2016. Praha: Českoslavenká církev evangelická.

Jeroným Pražský, 1963. Řeč k chvále svobodných umění. In: *Výborz české literatury husitské doby*. Praha: Vydalo nakladatelství ČSAV, 1, s.211–219.

Jeroným Pražský: středověký intelektuál, mučedník české reformace a hrdina národní tradice, 2018. Praha: Filosofického ústavu Akademie věd ČR.

Jeroným Pražský, 1915a. Utrum a parte rei universalis sit necessarium ponere pro mundisensibilis armonia. *Studie a texty k náboženským dějinám českým*. Olomouc: Nakladem Dědictví sv. Prokopa, 2, pp.215–224.

Jeroným Pražský, 1915b. Utrum sint forme universales, que neque formate sunt nec eciam formabiles. Utrum sub ente analogo aliqua universalis sunt ponenda extra signa humanitus adinventata et rationes ad intra. *Studie a texty k náboženským dějinám českým*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 2, pp.229–258.

Jerome of Prague, 1924. Utrum veritas generalis sit signanda pro quacunquē propositione vera denominanda. In: *Studie a texty k náboženským dějinám českým*. Olomouc: Matice cyrilometodějská, 4, pp.156–161.

- Kadlec, J., 2001. The Theological Faculty. In: *A History of Charles University*, 1 (1348–1802). Prague: Charles university in Prague, pp.123–148.
- Kalousek, J., 1882. Ruské bádání o pricinách a účelích hnutí husitského. *Časopis Musea Království českého*, 56, s.90–102.
- Kaluza, Z., 1985. Le chancelier Gerson et Jerome de Prague. *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen-âge*, 59, pp.81–126.
- Kaluza, Z., 1997. Laquestion de Jérôme de Prague disputée à Heidelberg. In: *Langages et Philosophie. Hommage a Jean Jolivet*. Paris: J. Vrin, pp.123–153.
- Kenny, A., 1986. The Realism of the De universalibus. In: *Wyclif in His Times*. Oxford: Clarendon, pp.17–30.
- Klicman, L., 1898. *Processus iudiciarius contra Jeronimum de Praga habitus Viennae 1410–1412*. Praha: Historický archiv České akademie, s.7–43.
- Knihopis českých a slovenských tisků od doby nejstarší až do konce XVIII stolet*, 1925. Praha: F. Topič.
- Krutina, J., 2016. *První český filozof a vlastenec Jeroným Pražský*. Praha: Noos.
- Kubala, L., 2011. *Přemyslovské a lucemburské právní dokumenty*. Praha: Bankovní institute vysoká škola, s.42–43.
- M. Jana Husi korespondence a dokumenty*, 1920. Praha: Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého.
- Magistri Hieronymi de Praga Quaestiones, Polemica, Epistulae*, 2010. Turnhout: Brepols Publishers.
- Palacký, F., 1845. *Geschichte von Böhmen: größtentheils nach Urkunden und Handschriften*, 4 (vom Jahre 1378–1419). Prag: Commission bei Kronberger und Riwnac.
- Palacký, F., 1868. *Geschichte des Hussitentums und prof. Constantin Höfler: kritische Studien*. Praga: Sumptibus Friderici Tempsky.
- Palacký, F., 2002. *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě. Od prvověkosti až do roku 1253*, 1. Praha: Adonai.
- Pavlíček, O., 2007. *K významu filosofických kvestí mistra Jeronýma Pražského. Diplomová práce*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, s.57–58.
- Pavlíček, O., 2011. Two Philosophical Texts of Jerome of Prague and his Alleged Designation of Opponents of Real Universals as Diabolical Heretics. *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 8. Prague: Filosofia, pp.53–77.
- Pavlíček, O., 2013. Štít víry Jeronýma Pražského a praktické užití vyobrazení Nejsvětější Trojice na anglických praporech z přelomu středověku a novověku. In: *O felix Bohemia! Studie k dějinám české reformace*. Praha: Filosofia, s.81–89.
- Pavlíček, O., 2014a. *La dimension philosophique et théologique de la pensée de Jérôme de Prague. Thèse de doctorat en cotutelle, Université de Paris-Sorbonne et Université Charles à Prague*. Paris: Université Paris-Sorbonne.
- Pavlíček, O., 2014b. *Scutum fidei christianae: The Depiction and Explanation of the Shield of Faith in the Realistic Teaching of Jerome of Prague in the Context of His Interpretation of the Trinity*. *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 9. Prague: Filosofia, pp.72–97.
- Pavlíček, O., 2015. “Ipsa dicit, quod sicest, ergo verum.” Authority of Scripture, the Use and Sources of Biblical Citations in the Work of Jerome of Prague. *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 10. Prague: Filosofia, pp.70–89.
- Pavlíček, O., 2017. Wyclif's Early Reception in Bohemia and His Influence on the Thought Jerome of Prague. In: *Europe after Wyclif*. New York: Fordham University Press, pp.89–114.

Perett, M., 2011. Vernacular Songs as 'Oral Pamphlets': The Hussites and Their Propaganda Campaign. *Viator*, 42, pp.371–391.

Pilný, J., 1974. *Jérôme de Prague: Un orateur progressiste du Moyen Âge*. Geneva: Perret-Gentil.

Poggi Florentini ad Leonardum Aretinum epistola de M. Hieronymi Pragensis supplicio, 1869. In: *Documenta Mag. Joannis Hus vitam, doctrinam, causam in Constantiensi concilio actam et controversias de religione in Bohemia annis 1403–1418*. Pragae: Sumptibus Friderici Tempsky, pp.624–629.

Putna, J., 1916. *Mistr Jeroným Pražský*. Praha: Spolek evangelických akademiků.

Richental Ulrich, 2015. *Chronik des Konzils zu Konstanz: 1414–1418*. Darmstadt: WBG.

Richental Ulrich von, 1483. *Concilium zu Konstanz*. Augsburg: Anton Sorg.

Stejskal, K., 1994. Obvinění mistra Jeronýma Pražského z ikonoklasmu a modlářství na Kostnickém koncilu. In: *Husitství–Reformace–Renesance: Sborník 60 narozeninám Františka Šmahela*, 1. Prague: Historický ústav, s.369–380.

Stejskala, J., 2004. *Podivuhodný příběh Jana Jeronýma*. Praha: Mladá fronta.

Strnad, A., 1994. Die Zeugenim Wiener Prozeß gegen Hieronymus von Prag. In: *Husitství–Reformace–Renesance: Sborník k 60 narozeninám Františka Šmahela*, 1. Praha: Historický ústav, s.331–368.

Šapoka, A., 1933. Jeronimas Pragiškis ir jo kelionė Lietuvon. *Praeitis*, 2, pp.252–290.

Šmahel, F., 1966. *Jeroným Pražský. Život revolučního intelektuála*. Praha: Svobodné slovo.

Šmahel, F., 2000a. Příspěvek k soupisu literární pozůstalosti M. Jeronýma Pražského: trinitární diagramy. *Studie o rukopisech*, 33, s.29–45.

Šmahel, F., 2000b. *Idea národa v husitských Čechách*. Prague: Argo.

Šmahel, F., 2003. Das 'Scutum fidei christianae magistri Hieronymi Pragensis' in der Entwicklung der mittelalterlichen trinitarischen Diagramme. In: *Die Bildwelt der Diagramme Joachims von Fiore. Zur Medialität religiös-politischer Programme im Mittelalter*. Ostfildern: Thorbecke, s.185–210, 263–277.

Šmahel, F., 2005. The Acta of the Constance Trial of Master Jerome of Prague. In: *Text and Controversy from Wyclif to Bale*. Turnhout: Brepols, pp.323–334.

Šmahel, F., 2007a. Jerome of Prague: University questiones and polemics. In: *František Šmahel. The Charles University in the Middle Ages*. Leiden–Boston: Brill, pp.539–580.

Šmahel, F., 2007b. Hieronymus von Prag und die Heidelberger Universität. In: *František Šmahel. Die Prager Universität im Mittelalter*. Leiden–Boston: Brill, s.526–538.

Šmahel, F., 2010. *Život a dílo mistra Jeronýma Pražského. Zpráva o výzkumu*. Praha: Argo.

Šmahel, F., 2015. Leben und Werk des tschechischen Reformators Jan Hus († 1415). In: *Jan Hus. 600 Jahre Erste Reformation*. München: De Gruyter Oldenbourg.

Štěpán, V., 2006. *Osobnosti moravských dějin*, 1. Brno: Matice moravská, s.203–218.

Vavřínek Březové. *Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic*, 1979. Překl. F., Heřmanský a J. B., Čapek. Úvod, studii, poznámky M. Bláhová. Praha: Svoboda.

Voborník, J., 1916. *Jeroným Pražský: historická tragedie v pěti jednáních*. Praha: Fr. Borový.

Zathey, J., 1960–1961. Hieronim Jan Silvanus z Pragi. In: *Polski słownik biograficzny*. Wrocław: Ossolineum, Polska Akademia Nauk, 9, s.507–509.

Žalanský, H., 1869. *Hus a Jeroným, mučenníci pro pravdu*. Praha: I. L. Kober.

References

- Aeneas Silvius Piccolomini later PII II. Pope, 1699. *History of Bohemia*. Helmestadii: Sumptibus Joh. Melchioris Sustermanni. (In Latin)
- A given articles of faith contra Jerome of Prague by John Roha praelecti, 1699. In: *Hermann von der Hardt. The Council of Constance, the corpus of the acts and decrees of the Great Council of Constance, the Reformation of the Church, the union and faith*. Francofurti et Lipsiae: Typis Salomonis Schnorrii, 4, pp.634–691. (In Latin)
- Alekseev, A., 2004. Towards the study of the heresy of strigol'niks. In: *Ancient Russia. Questions of medieval studies*, 4 (18), pp.22–34. (In Russian)
- Afanasenko, Yu., 2014. The mission of Jerome of Prague to Eastern Europe: on the issue of a visit to Vitebsk. In: *The book heritage of V. P. Sapunova. Materials of the Republican Scientific Practical Conference [...]*. Minsk: Natsyonal'naya byblyoteka Belarusy, pp.74–79. (In Russian)
- Barbashev, A., 1885. *Vitovt and his policies before the Battle of Grunwald (1410)*. Sankt-Peterburh: Typohrafyya Y. N. Skorokhodova. (In Russian)
- Bartoš, F., 1947. *Bohemia at the time of Hus 1378–1415*. Praga: J. Laichter. (In Czech)
- Bartoš, F., 1956. The Constance process of M. Jerome of Prague. *Historical collection*, 4, pp.56–64. (In Czech)
- Bartoš, F., 1961. Several mysteries in the life of Prokop the Great. *Historical collection*, 8, pp.167–170. (In Czech)
- Bartoš, F. and Spunar, P., 1965. *List of sources for literary activity of M. Jan Hus and M. Jerome of Prague*. Praha: Historický ústav ČSAV. (In Czech)
- Bershadskyj, S., 1883. *Lithuanian Jews. The history of their legal and public position in Lithuania from Vitovt to the Union of Lublin*. Sankt-Peterburh: Typohrafyya M. M. Stasyulevycha. (In Russian)
- Betts, R., 1969. Jerome of Prague. In: *Essays in Czech History*. London: Athlone Press, pp.195–235.
- Bidlo, J., 1895. Czech emigrants at a time of Hussite and monk Jerome of Prague. *Magazine of the Museum of the Kingdom of Bohemia*, 69, pp.242–263.
- Book collections of Czech and Slovak prints from the earliest to the 18th century*, 1925. Praha: F. Topič. (In Czech)
- Budylovych, A., 1870. Was not Jerome of Prague an Orthodox person? *Christian reading*, 4, pp.684–708. (In Russian)
- Bumblauskas, M., 2011. Story by Jerome of Prague about Lithuanian religion and Christianization. *Lithuanian History Studies*, 28, pp.24–43. (In Lithuanian)
- Bumblauskas, M., 2014. *Christianization of Nemaitija and Factor of Paganism (XV–XVI c.)*. Doctoral thesis *Humanitarian studies, history (05 H)*. Vilnius: Vilniaus Universitetas. (In Lithuanian)
- Chadima, M., 2016. *Jerome of Prague. A tragic story of medieval intellectual*. Hradec Králové: Královehradecká diecéze Církve československé husitské. (In Czech)
- Chronology of Vitebsk*. [online] Available at: <http://evitebsk.com/wiki/Хронология_Витебска> [Accessed 7 March 2019]. (In Russian)
- Cochlaeus, J., 1548. *History of the Hussites [...]*, 4. Francisci Behem Typographi. (In Latine)
- Codex epistles by the Grand Duke of Lithuania Vitold, 1376-1430*, 1882. Ed. by A. Prochaska. Cracoviae: Typis Vlad. L. Anczycet Comp. (In Latine)
- Correspondences and documents of M. Jan Hus*, 1920. Praha: Nákladem komise pro vydávání pramenů náboženského hnutí českého. (In Czech, in Latine)

Czacki, T., 1801. *About Lithuanian and Polish laws, about their spirit, sources, relationship and things included in the first Statute for Lithuania in 1529*. Warszawa: Drukarnia J. C. G. Ragozkiego. (In Polish)

Čornej, P., 2010. *Great History of the Bohemian Crown (1402–1437)*, 5. Praha: Paseka. (In Czech)

Čornej, P., 2016. *Jerome of Prague. Intellectual and Power*. Praha: Církev československá husitská. (In Czech)

Documents of Mag. John Hus, life, learning, and in the case of the Constance Council acts about controversies over religion in Bohemia years 1403–1418, 1869. Prague: Sumptibus Friderici Tempky. (In Latine)

Doležalová, E., 2009. Decree of Kutná Hora: The contest for university, Church, nation and man in the mirror of historiography and ideology. *Acta Universitatis Carolinae Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 2, pp.271–280. (In English)

Elahyn, V., 1848. About the “History of the Czech Republic” by Franz Palacký. *Readings in the Society of the Russian History and Antiquities*, 7, pp.1–44. (In Russian)

Epistle of significant man Poggia of Florentine, who wrote to Leonardo Arentynskij about the death of Master Jerome of Bohemia, whom Council of Constance for the truth of God's law [...], 1878. In: *Goll J. Writing about Master Jerome of Prague: Chronicle about Jan Žižka: According to an old manuscript*. Praha: Tiskema Nákladem J. Otty, pp.21–33. (In Czech)

Finke, H. von 1923. *Acts of the Council of Constance*, 2. Münster: Druk and Verlag der Regensbergschen Buchhandlung. (In Latine)

Flacii, I., 1556. *A catalog of witnesses of truth before our age of the Roman Pontiff and his mistakes [...]*. Basileæ: Oporinus-Stella. (In Latine)

Flacii, I., 1558. *History and monuments about Jan Hus and Jerome of Prague confessors of Christ [...]*, 1–2. Norimbergae: Ioannis Montani et Ulrici Neuberi. (In Latine)

Florovskij, A., 1935. *Czechs and Eastern Slavs [Text]: Essays on the History of Czech-Russian relations (X–XVIII c.)*, 1. Praga: Práce Slovanského ústavu v Praze. (In Russian)

Four Prague Articles (1420), 1844. In: *The archive of Czech old written monuments of Czech and Moravian*, 3 (1420–1453). Praga: Kronbergeri Riwnáč, pp.213–216. (In Czech)

Foxe, J., 1554. *The commentaries to important achievements of the Church, throughout Europe [...]*. Argentorati [Strasbourg]: Wendelinus Rihelius. (In Latine)

Fudge, Th., 2016. *Jerome of Prague and the Foundations of the Hussite Movement*. Oxford: University Press.

Fudge, Th., 1998. *The Magnificent Ride: The First Reformation in Hussite Bohemia*. Aldershot: Ashgate, pp.186–216.

Garbacik, J. and Strzelecka, A., 1964. The Jagiellonian University relatively to Hussite problems in the 15th century (an attempt to introduce the issue). *Acta Universitatis Carolinae–Historia Universitatis Carolinae Pragensis*, 5 (1–2), pp.7–52. (In Polish)

Graff, T., 2008. *Episcopate of the Jagiellonian monarchy during the time of the general councils of the 15th century*. Kraków: Societas Vistulana. (In Polish)

Graff, T., 2015. Jan Hus and Poland and the Polish in the years 1410–1415. *Perspectives of Culture*, 6, pp.45–67.

Graff, T., 2014. Council in Constance towards the Polish-Lithuanian Monarchy. *Scientific Papers of the Jagiellonian University. Historical Works*, 141 (2), pp.511–519. (In Polish)

Graff, T., 2017. The Monarchy of Wladyslaw Jagiello and Jerome of Prague. *Hussite Tábor*, 21, pp.9–28.

Goll, J., 1878. *Writing about Master Jerome of Prague: Chronicle about Jan Žižka:*

According to an old manuscript. Praha: Tiskema Nákladem J. Otty. (In Czech)

Hardt, H. von der, 1699. *The Council of Constance, the corpus of the acts and decrees of the Great Council of Constance, the Reformation of the Church, the union and faith*, 3–4. Francofurti et Lipsiae: Typis Salomonis Schnorrii. (In Latin)

Heller, L., 1835. *Jerome of Prague.* Lübeck: Aschenfeldt. (In German)

Helfert, J., 1853. *Hus and Jerome: Studies.* Prag: J. Calve. (In German)

Herben, J., 1883. *Master Jerome of Prague. His life, suffering and meaning.* Praha: J. Herben. (In Czech)

Herold, V., 1985. *Prague University and Wyclif: Wyclif's teaching about the Ideas and Genesis of Hussite Revolutionary Thought.* Praha: Univerzita Karlova. (In Czech)

Herold, V., 1989. Magister Jerome of Prague and the University of Cologne. In: *The Cologne University in the Middle Ages.* Berlin–New York: Walter de Gruyter, pp.255–273. (In German)

Herold, V., 1990. Wyclif and Jerome of Prague. To attempt a “practical” reinterpretation of metaphysics in the late Middle Ages theory of ideas. In: *Knowledge and the sciences in medieval philosophy, Proceedings of the eighth international congress.* Yliopistopaino: Helsinki University Press, pp.212–223. (In German)

Herold, V., 1995. The dispute between Jerome of Prague and Jean Gerson. A late medieval discussion with tragic consequences. In: *Society and Church. Texts and discussions in Central European universities during the late Middle Ages.* Türrnhout: Brepols, pp.77–89. (In German)

Herold, V., 1996. How Wyclifite was the Bohemian Reformation? In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 2. Prague: Epocha, pp.25–37. (In English)

Historian of the Hussite movement in Bohemia, 1856, 1865, 1–2. Wien: Kaiserlich-Königlichen Hof- und Staatsdruckerei. (In German)

Historical overview. [online] Available at: <http://vitebskcity.by/article_view.php?id=2&idmenu=1> [Accessed 15 November 2012]. (In Russian)

Hoeren, J. and Humpert, W., 2016. Jerome of Prague: The philosopher in the shadow of Jan Hus. Südverlag [online] Available at: <http://www.eulenfisch.de/literatur/blog/rezension/juergen-hoeren-winfried-humpert-hieronymus-von-prag/> [Accessed 2016]. (In German)

Hrushevs'kyj, M., 1925. *Influences of the Czech national movement of the 14-15th centuries in Ukrainian life and creativity, as a problem of experimentation. A few notes and desiderate: Imprint.* L'viv: Nakladom Naukovoho tovarystva im. Shevchenka. (In Ukrainian)

Hus, J., 1915. *The Church.* New York: Charles Scribner's Sons. (In English)

Hyland, W., 2004. Abbot John-Jerome of Prague: Preaching and Reform in Early Fifteenth-Century Poland. *Analecta Praemonstratensia*, 80, pp.5–42. (In English)

Hyl'ferdynh, A., 1871. *Hus. His attitude towards the Orthodox Church.* Sankt-Peterburh: Tipografyya V. Majkova. (In Russian)

Jerome of Prague. European, educated, burner, 2016. Praha: Československá církev evangelická. (In Czech)

Jerome of Prague: Medieval Intellectual, Martyr of the Czech Reformation and Hero of National Tradition, 2018. Praha: Filosofického ústavu Akademie věd ČR. (In Czech)

Jeronym Pražský, 1963. Speech to praise of liberal arts. In: *Selecteds from Czech literature of the Hussite time*, 1. Praha: Vydalo nakladatelství ČSAV, pp.211–219. (In Czech)

Jeronym Pražský, 1915a. Whether is it necessary to maintain the universal harmony of the material. In: *Studies and texts on Czech religious history*, 2. Olomouc: Nakladem

Dědictvi sv. Prokopa, pp.215–224. (In Latine)

Jeroným Pražský, 1915b. Whether there are the forms of the universal that can not be formed them; nor were they too are retrieved. Whether the entity analogous to some universal standards that are located outside of the humanly devised and arguments. In: *Studies and texts on Czech religious history*, 2. Olomouc: Matice cyrilometodějská, pp.229–258. (In Latine)

Jerome of Prague, 1924. Whether is it designated for the general proposition as any real denominated. In: *Studies and texts at the Czech religious history*, 4. Olomouc: Matice cyrilometodějská, pp.156–161. (In Latine)

Kadlec, J., 2001. The Theological Faculty. In: *A History of Charles University*, 1 (1348–1802). Prague: Charles university in Prague, pp.123–148.

Kalousek, J., 1882. Russian research on the causes and purposes of the Hussite movement. *Magazine of the Museum of the Kingdom of Bohemia*, 56, pp.90–102. (In Czech)

Kaluza, Z., 1985. Chancellor Gerson and Jerome of Prague. *Archives of Doctrinal and Literary History of the Middle Ages*, 59, pp.81–126. (In French)

Kaluza, Z., 1997. The question of Jerome of Prague disputed in Heidelberg. In: *Languages and Philosophy. Tribute to Jean Jolivet*. Paris: J. Vrin, pp.123–153. (In French)

Kenny, A., 1986. The Realism of the De universalibus. In: *Wyclif in His Times*. Oxford: Clarendon, pp.17–30.

Klevanov, A., 1867. *Essay on the history of the Czech religious movement*, 1–2. Moskva: Unyversytetskaya typohrafyya. (In Russian)

Klicman, L., 1898. *The process of justice against Jerome of Prague, Vienna 1410–1412*. Praha: Historický archiv České akademie, pp.7–43. (In Latine)

Kornylov, A., 1999. The Origins of the Reformation and Universal Orthodoxy. In: *VERBUM. Francisco Suarez and European philosophy of the 16–17th centuries*. Sankt-Peterburh: Izdatel'tvo Sankt-Peterburhskogo filosofskoho obshchestva, pp.18–23. (In Russian)

Krutina, J., 2016. *Jerome of Prague, the first Czech philosopher and patriot*. Praha: Noos. (In Czech)

Kubala, L., 2011. *Premyslid and Luxembourg legal documents*. Praha: Bankovní institute vysoká škola, pp.42–43. (In Czech)

Kutná Hora Decree: Lectures and Articles, 1909. Praha: Historický klub, pp.67–68. (In Czech)

Lavrentyj yz Brzhezovoj, 1962. *The Hussite Chronicle*. Moskva: Izdatel'stvo AN SSSR. (In Russian)

Lapteva, L., 1970. Jerome of Prague in Russian historiography of the 19th–early 20th centuries. *Herald of Moscow University. Series 8. History*, 6, pp.43–55. (In Russian)

Lapteva, L., 1978. *Russian historiography of the Hussite Movement (40s of the 19th century–1917)*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskoho unyversyteta. (In Russian)

Lapteva, L., 2005a. *The history of Slavic studies in Russia in the 19th century*. Moskva: Indrik. (In Russian)

Lapteva, L., 2005b. Reformer of the second plan. In: *The person of the second plan in History*, 2. Rostov-na-Donu: [b.i.], pp.26–53. (In Russian)

Lyman, S., 2015. The Church and the anti-Catholic movements in medieval Bohemia: the experience of research by scientists of the Ukrainian lands of the Russian Empire (19th–early 20th centuries). In: *Drinovskij collection*, 8, pp.10–21. (In Russian)

Lurye, J., 1995. B. A. Rybakov. Strigolniks: Russian humanists of the 14th century: [review]. In: *Russia mediaevalis*. München: Wilhelm Fink Verlag, 8, pp.138–144. (In Russian)

Lyubashchenko, V., 2011. Galich in the Church Union plans of Vladislav Jagiallo and

Metropolitan Kiprian. In: *Actes Testantibus. Anniversary collection in honor of Leontyj Voitovych*, 20. pp.434–453. (In Ukrainian)

Magistri Jerome of Prague Questions, Polemica, Epistles, 2010. Turnhout: Brepols Publishers. (In Latine)

Mukhlinskyj, A., 1857. Studies on the origin and state of the Lithuanian Tatars. In: *Annual solemn act at the Imperial St. Petersburg University, the former 8 February 1857 year*. Sankt-Peterburh: Typografyya Ymperatorskoj Akademyyi Nauk, pp.115–182. (In Russian)

Novykov, E., 1848. Orthodoxy at Czech people. *Readings in the Russian History and Antiquities Society*, 9, pp.1–96. (In Russian)

Novykov, E., 1859. *Hus and Luther. Critical studies*, 1. Moskva: Unyversytetskaya typografyya. (In Russian)

Osenenko, P., 2017. Reformation on the Belorussian lands. *Bogomyslye*, 21, pp.156–166. (In Russian)

Palacký, F., 1845. *History of Bohemia: the most part papers and manuscripts*, 4 (from the year 1378–1419). Prag: Commission bei Kronberger und Riwnac. (In German)

Palacký, F., 1868. *History of Hussitism and prof. Constantin Höfler: critical studies*. Praga: Sumpribus Friderici Tempsky. (In German)

Palacký, F., 2002. *History of the Czech Nation in Bohemia and Moravia. From primacy to 1253*, 1. Praha: Adonai. (In Czech)

Pal'mov, Y., 1881. *The Question of the Chalice in the Hussite Movement*. Sankt-Peterburh: Typografyya F. G. Eleonskoho. (In Russian)

Pal'mov, Y., 1916. The historical image of Jerome of Prague. *Christian Reading*, 5–6, pp.483–498. (In Russian)

Pavliček, O., 2007. *On the Importance of Philosophical Quests of Master Jerome of Prague*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, pp.57–58. (In Czech)

Pavliček, O., 2011. Two Philosophical Texts of Jerome of Prague and his Alleged Designation of Opponents of Real Universals as Diabolical Heretics. In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 8, pp.53–77.

Pavliček, O., 2013. The shield of faith of Jerome of Prague and the practical use of images of the Holy Trinity on English Flags from the turn of the Middle Ages and Modern Times. In: *O felix Bohemia! Studio on the History of the Czech Reformation*. Praha: Filosofia, pp.81–89. (In Czech)

Pavliček, O., 2014a. *The philosophical and theological dimension thought of Jerome of Prague. PhD thesis in Cotutelle, University of Paris-Sorbonne and Charles University in Prague*. Paris: Université Paris-Sorbonne. (In French)

Pavliček, O., 2014b. *Scutum fidei christianae: The Depiction and Explanation of the Shield of Faith in the Realistic Teaching of Jerome of Prague in the Context of His Interpretation of the Trinity*. In: *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 9, pp.72–97.

Pavliček, O., 2015. “Ipsa dicit, quod sic est, ergo verum.” Authority of Scripture, the Use and Sources of Biblical Citations in the Work of Jerome of Prague. *The Bohemian Reformation and Religious Practice*, 10, pp.70–89.

Pavliček, O., 2017. Wyclif's Early Reception in Bohemia and His Influence on the Thought Jerome of Prague. In: P., Hornbeck and M., VanDussen, eds. *Europe after Wyclif*. Eds. by. New York: Fordham University Press, pp.89–114.

Pechnykov, M., 2001. Strigolnik's Doctrine: Experience of reconstruction. In: *Russia mediaevalis*, 10, pp.107–125. (In Russian)

Perett, M., 2011. Vernacular Songs as ‘Oral Pamphlets’: The Hussites and Their

Propaganda Campaign. *Viator*, 42, pp.371–391.

Pervol'f, Y., 1890. *Slavs, their mutual relations and connections*, 3. Varshava: Typografyya K. Kovalevskago. (In Russian)

Petr yz Mladenovyts, 1992. Povestvovanyye o magystre Yeronyme Prazhskom, sozhzhonnom v Konstantse vo ymya Khrysta. In: *Hussite movement in the lighting of contemporaries*. Moskva: Izdatel'stvo Moskovskoho unyversyteta, pp.59–74. (In Russian)

Pilný, J., 1974. *Jerome of Prague: A Progressive Speaker of the Middle Ages*. Geneva: Perret–Gentil. (In French)

Poggio Bracciolini, 1963. Letter to Leonardo Bruni. In: *Italian humanists of the 15th century about the Church and religion*. Moskva: Izdatel'stvo Akademyy nauk SSSR, pp.93–99. (In Russian)

Poggio of Florence epistle put to Leonardo of Arezzo about M. Jerome of Prague, 1869. In: *Documents of Mag. John Hus, life, learning, and in the case of the Constance Council acts about controversies over religion in Bohemia years 1403–1418*. Prague: Sumptibus Friderici Tempsky, pp.624–629. (In Latine)

Putna, J., 1916. *Master Jerome of Prague*. Praha: Spolek evangelických akademiků. (In Czech)

Richental Ulrich. 2015. *Chronicle of the Council of Constance: 1414–1418*. Darmstadt: WBG. (In German)

Richental Ulrichvon, 1483. *The Council of Constance*. Augsburg: Anton Sorg. (In German)

Rukol', B., 1948, 1951. Letter from Poggio Bracciolini to Leonardo Aretinsky and the story by Mladenovic as sources about Jerome of Prague (with texts attached). *Scientific notes of the Institute of Slavic Studies of the Academy of Sciences of the USSR*, 1, pp.322–357; 3, pp.421–433. (In Russian)

Rukol', B., 1978. Sources about Jerome of Prague. In: *Slavs in the Era of Feudalism. On the centenary of academician V.Y. Picheta*. Moskva: Nauka, pp.335–340. (In Russian)

Six centuries of preaching the Gospel in Belarus. [online] Available at: <<http://familyofgod.by/template/protestantism-in-belarus/item/215-31-oktyabrya-den-reformatsii.html>> [Accessed 31 October 2017]. (In Russian)

Spasskyj, A., 1890. Hus and Wicklef. *Readings in the Society of lovers of spiritual enlightenment*, July, pp.70–142. (In Russian)

Stejskal, K., 1994. Accusation of the iconoclasm and idolatry of Jerome of Prague at the Constance Council. In: *Hussite-Reformation-Renaissance: Proceedings of the 60th birthday of František Šmahel*, 1. Prague: Historický ústav, pp.369–380. (In Czech)

Stejskala, J., 2004. *The Amazing Story of Jan Jerome*. Praha: Mladá fronta. (In Czech)

Strnad, A., 1994. The witnesses in the Vienna trial against Jerome of Prague. In: *Hussite-Reformation-Renaissance: Proceedings of the 60th birthday of František Šmahel*, 1. Prague: Historický ústav, pp.331–368. (In German)

Šapoka, A., 1933. Jerome of Prague and his trip to Lithuania. *Past*, 2, pp.252–290. (In Lithuanian)

Šmahel, F., 1966. *Jerome of Prague. The life of a revolutionary intellectual*. Praha: Svobodné slovo. (In Czech)

Šmahel, F., 2000a. *The idea of a nation in Hussite Bohemia*. Prague: Argo. (In Czech)

Šmahel, F., 2000b. Contribution to the inventory of literary inheritance of M. Jerome of Prague: Trinitarian Diagrams. *Studies about Manuscripts*, 33, pp.29–45. (In Czech)

Šmahel, F., 2003. The 'Shield of Christian faith of magister Jerome of Prague' in the

development of medieval Trinitarian Diagrams. In: *The imagery of the diagrams of Joachims of Fiore. On the mediality of religious-political programs in the Middle Ages*. Ostfildern: Thorbecke, pp.185–210, 263–277. (In German)

Šmahel, F., 2005. The Acta of the Constance Trial of Master Jerome of Prague. In: *Text and Controversy from Wyclif to Bale*. Turnhout: Brepols, pp.323–334.

Šmahel, F., 2007a. Jerome of Prague and Heidelberg University. In: *František Šmahel. The Prague University in the Middle Ages*. Leiden–Boston: Brill, pp.526–538. (In German)

Šmahel, F., 2007b. Jerome of Prague: University questiones and polemics. In: *František Šmahel. The Charles University in the Middle Ages*. Leiden–Boston: Brill, pp.539–580.

Šmahel, F., 2010. *The Life and Work of Master Jerome of Prague. Research Report*. Praha: Argo. (In Czech)

Šmahel, F., 2015. Life and work of the Czech reformer Jan Hus († 1415). In: *Jan Hus. 600 years First Reformation*. München: De Gruyter Oldenbourg. (In German)

Štěpán, V., 2006. *Personalities of Moravian History*, 1. Brno: Matice moravská, pp.203–218. (In Czech)

The Decree of Kutna Hora (January 18, 1409), 1973. In: *Documents on the history of European universities in the 12–15th centuries*. Voronezh: Voronezhskiy gosudarstvennyy pedagogicheskiy ynstytut, pp.65–66. (In Russian)

The historical writing by Peter of Mladoňovice and other reports of memories M. Jan Hus and M. Jerome of Prague, 1931. Praha: Nadání Františka Palackého. (In Czech)

The messages of the Master of John Hus, burned by a Roman curiae in Constanta on July 6, 1415, 1903. Moskva: Typolytografyya V. Rykhter. (In Russian)

Vasyl'ev, P., 1876. The causes and nature of the Czech religious movement. *Journal of the Ministry of Education*, 7, pp.90–125. (In Russian)

Vavřinec Březové. Husitská kronika; Píseň o vítězství u Domažlic, 1979. Transl. F., Heřmanský and J. B., Čapek. Introduction, studies, notes M. Bláhová. Praha: Svoboda. (In Czech)

Vertelovskiy, A., 1872. The history of the Hussites (before the approval of the Basel compacts). *Works of the Kyevan Theological Academy*, 3, pp.74–110. (In Russian)

Voborník, J., 1916. *Jerome of Prague: historical tragedy in five actions*. Praha: Fr. Borový. (In Czech)

Y. P. [Pal'mov], 1905. Jerome of Prague. In: *Orthodox theological encyclopedia*. Sankt-Peterburh: Typografyya Mil'shteyna, 6, pp.366–349. (In Russian)

Zathey, J., 1960–1961. Jerome Jan Silvanus from Prague. In: *Polish biographical dictionary*. Wrocław: Ossolineum, Polska Akademia Nauk, 9, pp.507–509. (In Polish)

Žalanský, H., 1869. *Hus and Jerom, Martyrs for the Truth*. Praha: I. L. Kober. (In Czech)

**CZECH REFORMER JEROME OF PRAGUE AND HIS
TRAVEL IN THE WESTERN LANDS OF THE KYIVAN METROPOLIA****Viktoriya LYUBASHCHENKO***Ukrainian Catholic University
17, Svetsitskoho Str., Lviv, 79011
Department of Church History
e-mail: doc_lub@ukr.net***Abstract**

Background: In editions on history of the Reformation, a significant place is occupied by biographical studies devoted not only to outstanding figures but also to those who until recently, it was as if in the shadows of its main characters. For some time, such a person of the "second plan" was Czech humanist Jerome of Prague, although he played a significant role in the formation of the Czech reform movement. From the second half of the 20th century, and especially in the 2010s, appeared a lot of research that made it possible to seriously study the social and religious activities of Jerome of Prague and his contribution to the philosophical thought of the late Middle Ages. Studies dedicated to Jerome are yet absent in Ukrainian historical science.

Purpose: The author of the article pursues several tasks. First is the desire to introduce Ukrainian readers with historical sources, old and modern editions, which allowed to comprehensively disclosing of the activity and creations of Jerome of Prague. An important aim is also to reveal a portrait of the Czech humanist as a thinker, an educator, and a public figure who has had a significant impact on the theological and political views of early Hussism. A separate place is given to the participation of Jerome in Czech-Polish relations and his trip to the western lands of the Kyivan Metropolia.

Results: The author supports the opinion of many researchers, according to which Jerome of Prague was a prominent figure of Czech history. On the one hand, in his person we see an ordinary person – an idealist and a romantic, an erudite and a wrestler, cheeky and brave debater, and man who refusing his convictions and, at the same time, a martyr ready to give for ideas own life. His thoughts and actions help to understand the causes and key ideas of the Hussite movement. On the other hand, Jerome was one of the leaders of the Czech national-cultural revival: a profound thinker who developed the idea of returning the Church to its biblical image, and a practitioner who formulated the program principles of the national Church, based on the spiritual and social aspirations of the Czech people. His views, like the teachings of John Wicklif and Jan Hus, reflected the ideological drama of the era of the late Renaissance in its transition to Early Modern times, and laid the ideological foundations of the Reformation.

Jerome of Prague is interesting in the context of political and intercultural relations. His trip to the Slavic lands opens the little-known pages of the diplomatic history of early Hussism. It remains a mystery the trip of Jerome in the Grand Duchy of Lithuania and Rus', which causes constant interest from the side of historians and Slavists. They seek to find sources that can bring to the disclosure of the reasons for this trip and reconstruct its circumstances. Not without sense is the assumption that Jerome was searched for the Hussite spiritual allies in the Orthodox lands, although it acquired a more pragmatic interpretation in modern historiography associated with the political plans of the Hussites. An ecumenical vision of the Jerome's mission to Lithuania and Russia, which was in line with the ideological principles of the Czech Reformation, could also be interesting. Its program for the restoration of early Christian ecclesiology and the ideals of catholicity of the Church, the presentation of the word to the laity and the elevation of their role in Church life reflected that common that could unite the Western and Eastern Churches.

Key words: Reformation, Hussite movement, Jerome of Prague, Council of Constantine, the Grand Duchy of Lithuania.